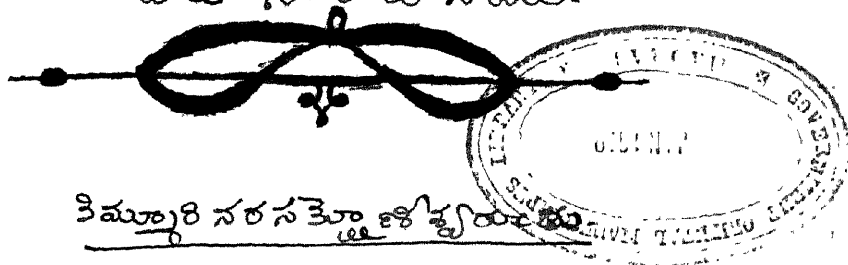
శ్రీః.

కవిజనాంజనము.

కిమ్మూరి నరసకవీశ్వరుఁడు

శా. శ్రీసీతాసతి వామభాగమున సంశ్లేషించి యుండంగఁ దాం
నానాకైతవపూర్వ(వర)ంబు ననుబత్తి సాదా వలాగ్రంబువై
నానేనుంతయి చంచలానవీత కాలంబైాక్షరంబో యవన్
భానిష్ఠంబతి నాపయిన్ ఘనకృపావర్షత్రి యుంజూపుతన్.

శా. శ్రీకిమ్మూరి కులాబ్ధిచంద్రుఁడనఁ బుట్టి క్ష్మేంద్ర ప్రశ్రుతుండ వా
ణీకాదు ద్యోకలాంక్షల బ్భకవితానిర్మాత్రుకాశుండన
స్తోత్రాకాంక్షతిమురవాగ్విభుండ నరసక్ష్మాశిశుండన్ సన్నపూం
బాముక్షి(ఉ)ద్భవుండ రాఘవపదాబ్జాతార్చనాసక్తుఁడన్.

గీ. దేశభాషావిధానంబుఁ దెలిసి తెలిసి
తెలుఁగుపెట్టుకుల వర్ణములఁ గలయుపెదత
కవులకాధారముగను వ్యాకరణమొకటి
చేసె సూత్రానుగతి శబ్దశాసనుండు

గీ. వాత్సప్యముగ చేత బాలసరస్వతుండు
చేసె దానికి నేను విశేషముగను
కవిజనోక్తుల లక్ష్యములఁగఁ జేతుఁ

గవిజనాంజనమనెడు వ్యాఖ్యానమొసంగెటి.

క. సురగణ కుశాదిగణముల
వరుసవెలింగించు శబ్దశైలేప్సితముతో
దిరపలుకు వాణియోడగాంచగు
తెలిపాసెద నితర కవిమతంబుల నెల్లన్.

శుభమస్తు.

శ్లో. విశ్వశ్రేయః కావ్యం తదదోషా పరిష్కృతౌ చవాంగస్థ్యా
సాంగాద్యార సవృత్తిస్సు ఛంద్యోమా రచేరియాద్రా తకేంతవిభః.

టీక. కావ్యం = కావ్యము - విశ్వశ్రేయః = సర్వధర్మముల శ్రేష్ఠము "నానృషిః కురుతేకావ్య" మన్నాడు గనుక, "యదుద్వేష్టిః కవేర్లాభః" అన్నాడు గనుక నున్న. పవిత్రమును

"మవార్షి వేర్ప్రవిభావశాత్మసా
స్వాంతం యదో కృత్తిమశక్తియుక్తిమాన్
సమర్థ్యకౌ క్వాఖిలవాహినాం భవే
ద్యుతిః ప్రవేశేన రా విషాష్టనా॥"

అవెటిన్యాయమున విద్వత్త్వముకైన కావ్యము సర్వోత్కృష్టము. ఇది మొదట మనవేను. ఇష్టాప్రార్థముల నావిశేషమైన కావ్యము సర్వపాపహారము గనుక నిత్యకీర్తికరము

"కీర్తిం స్వర్గఫలాంమాతియాతుం రామసంసారం విపశ్చితః"

అనిన్ని, "మహాకీర్త్యా" అనిన్ని శ్రీ తిమ్మపతి పురాణోతి వరుసముల చేత

కీర్తి (ప్ర)తి పాదింపఁబడు(ను)గనుక

"ఉపదిశతి కాంతార్థాన్ (ప్రే)యసీసంహితాయాం
క్షపయతి దురితౌఘం మంగళం చాతనోతి
అభిమతఫల యాతి దేహాన్ సత్త్వాతిః కీర్తిం తను
ర్యయతి ధనమశేషం వంశితాంశ్చ(ప్ర)బంధాన్." అనిన్ని

తటాకం ధననిక్షేపం (బ్ర)హ్మస్థాపనమేవచ,
వనం శివాలయం కావ్యం సుతాశ్చ సప్తసంతానాః.
ముక్తిదా సప్తసంతానా మహాపాతకినామపి
తారయంతి దుర్గేభ్యః పితౄనప్యయ వంశజాన్.

అనిన్ని,

"మహాకవి(ప్ర)ణీతాని రమ్యాణ్యపి నవాననాః
కావ్యోష్ఠాంకిత నామానో న్యస్యంతే మానవైర్నరాః."

అనిన్ని,

"(శ్రు)తిస్మృతి(పు)రాణేతిహాసవచనాదుల వర్ణింపఁబడ్డది గనుక, వ్యాసాదులు(ప్ర) వర్తించిన శిష్టాచారములు నుగనుక కావ్యము సర్వోత్కృష్టము.

"తదదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ"

తత్ = ఆ కావ్యము, అదోషౌ = (అ)పార్థాది దోషరహితములున్ను, పరిష్కృతౌ = (అ)లంకారయుక్తములున్నైన, వాగర్థౌ = శబ్దార్థములు. రెండు విశేషణములు వెలయుంటే

"క. బొమ్మెనిసంగాసంరెంత్రుల
కాకఘుయాంతములల తబ్బినవతరణంబు వెలిపిరి."

ఈ సాహిత్యము గుణాలంకారాదియుక్తమైనా దోషసహితము గనుక కావ్యముగాదు.

ఛందోయతిభంగదోషయుక్తమైనదని తెలిసెది. ఛందోదర్పణంబున దోషప్రకరణమందు

"గీ. పదియుఁగాదు ఛందోయతిభంగములు వి
సంధికము పునరుక్తి సంశయము అపక్ర
మంబు వ్యర్థము అపార్థము మఱి విరూపి
తాపశబ్దవిరోధంబులనఁగఁగ్రాష్ఠ"

ఇట్టి దోషములు లేకుండవలెనని తాత్పర్యము

క. పాత్రాతసన్ననమునివాటుము
నాతతమతిసంగ్రామశ్చి లోపాననమున్
సీతాపతి పగాలయుసం
ప్రీతిమనర్చురుపనీఘరిత్రిదివిష్యుల్." అను వాక్యము దోషరహితమైనను గుణాలంకారయుక్తము కాదు గనుక, కావ్యముగాదు

"గుణాలంకారసంయుక్తౌ శబ్దార్థౌ దోషవర్జితౌ
గద్యపద్యోభయమయం కావ్యం కావ్యవిదో విదుః.
ఈ శ్లోకం గనుక గుణాలంకారయుక్త దోషవర్జితశబ్దా

ర్థము వే కావ్యము నిగదింపబడె.

సూ॥ "సా వాగ్యైరస వృత్తిః"

? యైః = ఏభిర్దైనాౕనైమి, రసవృత్తిః = స్వభావాదిరూపములచేత శృంగారాది రసాలంకారాశ్రయములై యుండునో, సా = అది, వాక్ = శబ్దమనఁబడును.

సూ॥ "సాంద్రైర్యైః రసాత్ అలక్ష్యాం తథ్యం కవిభిః."

శబ్దమనగా రసార్తి యున్నైనదిగనుక, అలక్ష్యాం తథ్యం = ఆడెరుఁ పదముల నున్నను, కవిభిః = కవులచేతను, రసః = ఆరసము 'సాంద్రైర్యైః' సాధింపఁబడ్డది. ~~యొ~~ కదా. ~~ఈ~~ ప్రకారము వన్నైననసరిగా సంస్కృత కావ్యములవే కావలెనన్నమాట. సకల జీవనావ్యములైతై భాషాకావ్యములును సాపరదింతము వేయని(శ్రు)తిమనూ(తి)మనకు నైకమఠ్ఠినను కన్పించును తెలిపెడి. "కవిభిస్సాధ్యః" అని విధిరూప(ప్ర)త్యయమున్నది గనుక యుండెం చెత లక్షణ కవికల్పిత కావ్యాదిప్రవృత్తియనుట.

"సత్త్వానుభావ ధర్మార్థ పుష్టింధావా వ్యాకరణాదివిత్
(ప్ర)శాంతపన్న్యభిజ్ఞా కావ్యోం బ్రైవక్ష్యె(ప్ర)కవిర్భవేత్."

అన్నాడు సమాన లక్షణములు గల కవి పవిత్రుఁడు తెఁడని శాస్త్ర "కవిగ్రస్థ(ప్ర)జం" అనియు "శుచిర్వి(ప్ర)శ్చుధీః కవిః" అనియు నీవెయుదలయిన(శ్రు)తివాక్యులచేతఁ బవిత్రుఁడని చెప్పఁబడును. తత్కావ్యము పవిత్రమే యనుట. పెయొకల్పనా

సముద్ఘాటైతే నేమాలు నా

"విభావతో భావిత వస్తువర్ణనో ~~విభూః~~
విభుః పురాణాగమ శాస్త్ర లోకదృక్.
తనిర్భర స్వాత్మజ్ఞల వాక్ప్రయోగవి
త్రిమోదదం పండిత పరత్ర వేదం." అని వాక్ప్రయోగ

దక్షుడుగను లోకజ్ఞుడుగను చెప్పబడును. కవిత్వాది గుణములెల్లయున్నను.

"న కాంత్రి శబ్ద ప్రయోగాదిత్వాం సమ్యక్ శిష్టం ప్రవిష్టా"

అని యిట్టి మొంగలయిన విశేషణములున్నవిగనుక కవిత్వాది గుణలక్షణవంతుడై కవి యని తెలిసెడి. ఓహో! గనస్థితిగా నిర్మాణ శాస్త్రము తెనుంగ విద్యమంతయు విదేశీయులు స్వాతి నిషేధములు శిష్టులు నాగను పవిత్రమొల్లుండ యుత్తర సూత్రము పెట్టుచున్నారు. ఈ వ్యాకరణ మార్గ సూత్రములు. నా నిర్ణయము.

"గీ. తండ్రి మరలను వచ్చి గతి తనకు గాంచి
వదన నష్టంబు గురుల ఘనుడైన నా కృ."

—•—

ఛా. శ్లో. స్వస్థాన వేష భాషాభిమతా స్వంతా ఊరకపి ముఖ్య నియమ
మొంకే బడవు మన్నోడై కైతాంవ్యాని బాన్బద పవారాయి"

టీక స్వస్థాన = స్వదేశమందలి, వేషభాషా = వేషభాషలయం

అభిమతాః = అభిమానములు, సంతః = పెద్దలు, శసవు బుద్ధయః = శసప్రాయ బుద్ధులైన బుద్ధి గలవారై, లోకే = లోకమందు, దైత్యవత తాభ్యాసినః = దేశభాషా తాత్పర్యముల నాశ్ర, బహుమన్యంతే = బహుమానింతురు, అన్యదేశవర్యః = ఇతరమును విడిచిపెట్టి, ఇతర దేశభాషలను విడిచి స్వదేశభాషలనే బహుమానింతురని తాత్పర్యము. వైద్య(గ్ర)ములు (ఆర్ష)తి గర్హితములైనను, అవి విడిచి నర్థ్యావర్[illegible]గవర్ణనీయము గలుగునది గనుక నపరిహార్యము. ఇందులోగల సత్యాసత్యములైతే భగవద్భాగవతులను [illegible]నకరతులను సత్పాగుషు ఛత్రములను, ధర్మపద్ధతి కేగములను వగుచున్నవి. బలవదిష్టానుబంధములైతే విశిష్టములైన గతిష్యాములు. ఎట్లన్న (శ్రీ)త్యార్థములగ వారిది (ప)తిగితాంశము, ధర్మార్థము కొంబసాధ్యాదితము, తీర్థయాత్రార్థము తెలుగా ది(వ్య)దేశము మొదలయినవి గతిష్యాములగుచున్నవి. కూబసాధ్యాదికములవలె దేశభాషాస్వీకారము కేవల గర్హితముగాదు. గర్హితమైతే పరిశ్రుతాదిదేశభాషా మిశ్రిత రూపకావ్యములు యోగ్యులగు పెద్దలెట్లు స్వీకరించెదరు? అటులనే.

" దేశభాషా పురాణాని రచితానియమానవైః
(శ్రీ)త్యాకోత్యైవ సాంఖ్య ద్రాయిలమాహాత్మ్యవిమానవః "

అను వచనమునకు తాత్పర్యమేమన్న," స్వదేశవ్యతిరిక్త

భాషాంతరచితములైన రామాయణ భారత భాగవతములు జ
ప్రభుభక్తిచేత నాదరింపవద్దనుట. "అన్యదేశపదాలు" అన్న
స్థలమందు నీయర్థమే వ్రాసినాము. అపరిష్కృతములైన
యితరభాషలవలన ఫలమేమి. పరిష్కృతములైన స్వదే
శభాషాశాస్త్రములవలన విశేషలాభముగలదు. అనఁగా నాంధ్రు
లకు ~~ఆం~~ సాం(ధ్ర) భాషా శాస్త్రములు గతిస్థానములు. "శాస్త్రీయ" అవి
యితరత్(ప్ర)యోగమువలనఁ బదపదార్థ నిష్పన్నమైనఁ జెడ్డలు
సస్త్రాత శాస్త్రములను ఆచరింతురనుట. ఇట్లన్నందువలన సంస్కృ
తాంధ్రభవము లైన వాగలకు స్వదేశభాషా శాస్త్రములు గతిస్థా
నములు - ఆంధ్రదేశ విజ్ఞానము. అలంకారమాధావారీయం
దు.

? "కం. శ్రీపర్వత శ్రీ ~~శైల~~
శ్రీగజారణ్యంబు సంస్కృత త్రిలింగా
కనమధ్యాంబు నాంధ్రదేశం
బనఁగా త్రిలింగదేశము నఁబడును గ్రాతరకు."

"గీ. త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటఁ జేసి
తెలుఁగుదేశమునఁగఁ బొలుపగును
దేనఁ దెనఁగు దేశమనియుఁ బ్రతెంగు
ధ్వానపంచకములఁ బరఁగుచుండు.

శ్రీపర్వత కాళేశ్వర దాక్షారామముల కుఁ బొట్టునల్లి

యాంధ్రము శ యాంధ్రదేశమని తెలిపెడి. ఈ వ్యాకరణము వలన
నాంధ్ర భాష నాల్గువిధములని చెప్పుచుండగా నయిదు విధ
ములని యలంకార చూడామణి యందు నిర్వచ్యములో ~~...~~ న
న్నాడు. అది ముందుల వ్రాస్తున్నాము.

3. శ్లో. "సిద్ధిర్లోకాద్భవేచ్ఛాస్త్రే మోఽపేనన్యార్థశబ్ద నివృత్తి
సంస్కారార్థో నియమోఽనియమాదగ్రత్యం హి యత్రహే

ఇది నాలుగు సూత్రములు.

టీక. సిద్ధి = ఆంధ్రభాషాసిద్ధి, లోకాత్ = లోకవ్యవహారము వల
న, భవేత్ = కాదగినది (వ్యవహారసిద్ధమనుట) లోకః = లోక
వ్యవహారము, అనన్యార్థశబ్దే = భిన్నమైనది కాని దిన్ని, నివృత్తి
= నివృత్తమైనదిన్ని (చెప్పబడు భాషాకతివృత్తము కలదియనుట)
నియమః = లక్షణము, సంస్కారార్థః = సంస్కారము కొఱకు
సలక్షణమైనది (సంస్కారవంతమనుట) "అనియమాత్" =
లక్షణము లేనందువలన, గత్యం హి = గత్యమగును. యత్ర =
ఏది గత్యమందు చేరిదో, అపభ్రంశః = అది యపశబ్దమనిపిం
చుకొనును. అపభ్రంశ యోగ్యము గందుగను ? తద్వివేచ
ముతో అను విశాస్త్రము నవర్తింప వలెననుట. లక్షణము నం
టినది సాధ్యము. లక్షణము లేనిది గత్యము. ఇందుకే దావా
రణము

"3. వారి ముఖ్య సురపాలుల...

బలికింపఁగరాని వెలుఁగు పరమేశ మనెం
వారవాంఛసరము సంతత
తరుణాశుభ్రలూసఁగు శైలకన్యావనాళ్"
ఇందు లోను "మురహాలలకు", "సరము", "శుభ్రాలు", "శైలకన్యా",
అన్నవి లక్షణములుకావు). కనుక గాత్రమ్యములు. ఇవే సలక్ష్య
ణములైతే సామ్యములు ఎట్లుంటవి

"కే. హారిమలుళి మురహాలరవాళ్
బలికింపఁగరాని వెలుఁగు పరమేశమనెం
వారవాంఛ సరసి సంతత
తరుణాశుభ్రము లూసఁగు శైలకన్యకవనాళ్"

గాత్రమ్య సామ్యభేదము విలువనే తెలిసేది. ఇంకను మరి
కొన్ని గాత్రమ్యోక్తులు

"తే. ఈరసదములు గారదములు
గానరజీవరలు నైన కల్పితపులమల్
భూమిల్లు గాత్రమ్యవములనా
హాసాత్కులు దెగడువెంట నవింబుల వలయుల్.

సీ. తూనలు వేసలు వేసాలు దోసాలు
దోసాలు మోసాలు గాసదాలు
తొందలు నలందలు తొప్పలుతుంటలు
గంటలు మొదలు ఇవ తారకములు

వానిఁ గాంచం బొంద వచ్చు వీనిఁ గాంచం బొంద వచ్చు

నీవున్నను నీనున్నను నేగవలయు

పాడేవు నానేను పైలంగ నాసేవు

వాసెవు వీసెవు వేసి రాను

మనె శుక్తి యయలు నవెలు దక్షిణ నయుష్టి గద్యమ్ము

శబ్దములు శబ్దములు గాఁగఁ జినువు వెలరసి

కవుల మనేను శాసన నయుయ్యాలిక వులకయుప్పు

వినినగనే యయున్న నా బండ్ల విశ్వవిఖ్యాతుడు "

ఇట్టి గద్యమ్ముక్తులున్న తెలిసెడి.

" శ్లో. ఆద్యాః ప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యాద్యే తయోర్వృత్తిః

కేవలతయోను సర్వ [illegible] యం యథాతథం భాషా."

ఇది గనుా

టీక: ఆద్యా = సంస్కృతపాణిశ్రాతభాషలు, ఆద్యాప్రకృతిః = ఆద్య ప్రకృతి న్ని, ప్రకృతిశ్చా = ప్రకృతిన్ని అనిపించుకొనును, ఏ పాద = ఈ యొం ప్రాభాషైతే, తయోః = ఆ రెంటికిన్ని వృత్తిః = వృత్తి యని పించుకొనును. యం = యేదైననేమి, ఇయం = ఈ యొం ప్రాభాష, యథాతథం = యథేష్టగాను, ఉభే = ఆ రెంటినిన్ని కేవలతయోం = ప్రత్యేకరూపములచేత, అనుసర్పతి = అనుసరించు చున్నది. ఇది తాత్పర్యము. కొన్ని తెలుఁగు వరండులు సంస్కృత ములనతే ప్రత్యేకములు గా తద్భవ తత్సమములౌను. కొన్ని [illegible]

తమునకే ప్రత్యేకముగాం దద్భవ శబ్దములుండును. అది చెప్పుదుం
గాన సముద్రమునకు సంద్రము, చంద్రునకు చందురుడు, ఇవి
మొదలయినవి సంస్కృత తద్భవములు. ప్రాకృతమునకైతే
సముద్దము, చందుడు అని రావలెను. కృష్ణుడు మొదలయిన
వి సంస్కృతమునకే తత్సమములు. ఇందులక్ష్మికి లచ్చి భిక్షమున
కు భిక్కము, మొదలయినవి ప్రాకృతమునకు దద్భవములైనవి.
సిరి, మంచి, పాఁవి మొదలైనవి ప్రాకృతమునకు దత్సమము
లు. ఈలాగున ప్రాకృతము మొదలైన సౌరసేన్యాదిభాషలకు
ప్రత్యేకముగా తద్భవ తత్సమములు తోన. మహారాష్ట్రమునకు దాక్షిణాత్యము
నకు, ఖాందము. సౌరసేని తద్భవము; జక్కులు మాగధీ తద్భవము.
గొనము పైశాచీ తద్భవము; రావుతులము, మారాఠీ తద్భవము
సిద్ధము. మాగ అపభ్రంశ తద్భవము. ఈలాగున దేశ్యము
ములు దెలుసుకొనేది. ఇంతవరకే కొన్ని తద్భవ ప్రకారంబుల
వెదకింగించెద.

"3. పదలకేసిద్ధాక్షరములు
బాదవిన వర్ణములు ఘంల పొరబడి కెనస
ద్రదమ్ము ప్రాకృతవిభ్రమమగు
నది తద్భవపదము నాగన బ్రవమిత గాంచెద."
అది చెప్పుంతేను.

శ్లో
సీ. ఒరుజ్ఞకబు భాష్యంబు వ్యాకరణచంబు

సం(స్కృ)తము నను పై రచందనము

యోధులు జోదులు యోగంబు జోగంబు
బృందంబు బిందంబు పృథివి పుడమి
విష్ణుండు వెన్నుండు వజ్రవాకైశ్వర్యంబు
పుస్తంబు పొత్తంబు శ్రీ(శ్రీ) శకాదా
గుజ్జుండు గుజ్జుండు తుక్కు తురుర్ర వగు
శయ్యయు సెజ్జనా జాతి జాది
ఇలనెడు పలుకులు తద్భవాహ్వయములయ్యె
వీని సన్నియమున నెఱుఁగ వివేక బుద్ధి
కబ్బములు గూర్చు కవుల వక్త్రకమలము మెచ్చ
బుధుల విద్యుండు బాలుతప్పి విశ్వవిభుఁడు"

కొన్ని శబ్దములు తద్భవములైన తెలుగు పదములు సం(స్కృ)తాయవలు
గా సమర్థము గనెంచింపిరి'

"శ్లో: ఏకత్వస్య విభాగస్య నాకాస్య విరోధస్య శిరస్త్వస్య యోగే
బహుకారస్య భవేత్(త్రి)త్వస్య మిత్వం భవేదుతా
ఏకారస్య భవేదాత్వం బహు రెష్ణా పాఠవిశ్వశి
ఉరత్వ రేఫస్య లోపస్యా దద్యా రో ఫస్య వాక్యవేత్
అద్యో దయత్వస్య లోపస్యా(ద్వ్) శ్రీత్వా స్వైతస్య లక్ష్యవేత్
తవర్గస్యటవర్గస్య మై(త్రి) పాద్య దివసౌ తరమ్
అజ్ఞో లయత్వస్య శైత్వం స్యాదితరో భావతత్వస్య

ఏకస్మిన్నేవ బిందుస్థానే చేత్ జ్ఞేస్య ద్వికయసాః శ్వసిత్.
ద్వితీయ స్పర్శమూర్ధన్య తదాదిర్భవతి క్రమాత్.
కణ్ఠయోరపి గవర్గ ద్విత్వ షయోస్తత్వము చ్యతే
తాలుయోర్జ్ఞ శకారాణాం తత్వాదేశో భవేదితి
జ్ఞకారాణాం భవేద్వత్వం తవర్గయోర్ద్విత్వముచ్యతే
తవర్గస్య పవర్గస్య రలయోశ్చ సయోస్తథా
షవయోశ్చాపి మిత్రత్వం వర్ణసాద్భవతి ధీరతః
హకారాం పూర్వికం దూనాం గత్వాదేశో భవేదితం
యకారస్య చకారస్య దయాం తత్వము దీరితమ్
మకారస్య వకారస్య ద్వకారస్య పగోభవేత్
తవర్గస్య యకారస్య దైర్ఘ్యభవతి యత్నతః.
? హంకారోబం సమం ఖలు పొన్న తరరావుడి శైదివ
సాక్షి బ్రహ్మైత దేవి శబ్దానాం స్వః క్రమాదితా
! త్రిస్వరం దంత్రిసవర్ణ స్యాచ్ఛిమి దత్వం భవేతిహ
త్రిదస్య భవేదిత్వము పోశ్వస్య త్రిషి ద్వభవేత్

అర్థము. "తత్త్వాన్య వాభవేదికాత్వమ్" అనగా కులవలు, మెల వలు; గుణవలు, గెనవలు; వులిపలు, వెలుకవలు; వెలుగవలు న్య, ఈలా గున తత్త్వము నకు పిత్వము యగుట లాగునె వచ్చును. గుణా దిత్వములోని బత్వానకు సత్వంరావటానకు "జ్ఞకారాణాం భవేత్వత్వ" మని జ్ఞకు నల్ల, ఇవాను న్య, లాకు నవకారము వచ్చును

ముఖశబ్దములగు ఖకారమునకు తకారము రావటమునకు [illegible]

“ద్వితీయస్య చతుర్థస్య తజాదిర్ణవతి శ్రీమాయీ.”

అని వర్గ ద్వితీయ వర్ణమునకు తత్ప్రథమ వర్ణమున్ను చతుర్థ వర్ణమునకు తృతీయ వర్ణమున్ను పొందుచున్నది. ముగమని ఖాతు పాకరా వడానకు “తఖయోరపి నవతిష్ఠః” అని తఖలకుగాం వస్తున్నది. ఈ కారానకు ఒకారం వికల్పముగా నుకరాంత పాశ్చరూపా వచ్చియుండును. ఈ ఎల్లం తొని- తూష్పాంతం, గుష్మాశ: అని తకారమే యుండును. గుష్మాశ అన్యప్రభు “ద్విత్వస్తైతస్య లుప్తవేత్” అని ద్విత్వములగా తలి పొందుచున్నది గనుక [illegible] పాయు మకారమున్నది. “బిన్దౌ తస్య ఖా యతే” అనగా పెరిఫ్, పోఠద; తతాంచం, కాంచు అని వర్ణినఖం ‘పొఠద’ అని తకార [illegible] దానకు సు, కాంచ అని తకార పాదమునకును “అథాంర్థస్య ప్యావాప్తవేత్.” అని తకారలోపము వికల్పము. పొఠ ద్రాకు పోఠ అనిద కారము రావడానకు చతుర్థ వర్ణమునకు తృతీయ వర్ణ పత్తి పాదనిపాన ము.

“ఖుకారస్య ఛవేద్విత్వే వేత్వ మిత్వం ఛవేదుతా”

అనగా ‘ఖుర్శం [illegible] ముగము, మొకము మొగము న్ను ఖుందం ఖండము, ముఖ్యము [illegible] అని వర్ణన తిత్తా అని ఖకారానకు ద్వితకారం [illegible] రావడానకు —

"క్షస్య ద్విత్వే చ సః క్వచిత్" అని క్షకు ద్విత్వమైనప్పుడు కకా
రమునకు సకారమున్ను వస్తున్నది. పక్షి, పక్కి అని కకారము
వస[illegible]న్నది. లక్ష్మి లచ్చి; ఇక్షు ఇంచు; అని చకారము వచ్చు
నది. క్షేమము చేమము అని సకారము వచ్చినది 'ఇంచు' అని
బిందు పూరావదానకు "ఏతస్మిన్నేవ బిందు స్యాత్" అని కె
తకి, కెదంగి; వర్ధకి, వడ్డంగి అని బిందు వచ్చెను "ఏకాంత స్యైభవే
ద్వేతవ:" అనగా క్షేమ సేవారల వచ్చునది. "బిందు రేఖా స్యా
ద్విష్యతి." అనగా ఏకాంతం, ఏకతము; కాంత్యకాంత. "రేఫస్య
రేఫస్య మోఽప సర్వత్ర" అనగా వర్తి, వత్తి. "అద్యోరేఫస్య వా
భవేత్" పెత్తర అన్నమాట వ్రాసినాను. "అధో యత్వస్య లో
ప సర్వత్ర" అనగా మాణిక్యం, మానికము. "ద్విత్వ స్యైకస్య లు
ప్త వేత్" తరాష్ట్రాంశం వర్ణ వ్రాసినాను. "తవర్గస్య టవర్గస్య వా
టస్యాద్దితరేతరమ్" అనగా చిత్తము, చిట్టలు; ఖడ్గము, కత్తి;
"అధో యత్వస్య స్యైత్వం స్యాత్" అనగా కన్యా, కన్నె; గద్యా,
గద్దె; ఆకార ప్రయోగము వల్ల కెయ్యావడి అయితున్న గాని వ
ర్ణము, వన్నె; చిత్రము, చిత్రె. అని వచ్చును. "ఇదైతాంశ్చ
తితస్యచ" అనగా ఆ ఔకారమునకు 'ఇయ' అని వచ్చును.
కన్యా యు, గద్దియ, అని (వాం) నికి వచ్చును. "ఏతస్మిన్నేవ బిందు
స్యాత్" ఇందు అన్న వర్ణ వ్రాసినాను. "క్షస్య ద్విత్వే చ సః క్వచిత్"
ఇక్షు అన్న వర్ణ వ్రాసినాను. "ద్విత్వియస్య చతుర్థస్య తేదాదిర్ష
పతి (తృ) తాం త్

వెయిత మన్నవర్ణాలపై నా వాలు. "శషయోరపి గకారః" ఇది క్ష
అక్షరానికి వర్తిస్తుంది. "శష యోః ఘత్వ ముచ్యతే" అనగా ఆశ-
ఆస; ఆకాశం, ఆకసము; దోషం, దోసము; భాష, బాస;
"త థ యో ర్ద ధ రౌ స్యాతాం దృఢాదేశో భవేదివా" అనగా పతా-
కం, పడగ; పృథివి, పుడమి; కదంబము, కడిమి; వృద్ధి, వడ్డి; అ-
బద్ధ, (అ) బద్దు; గాథమణి, గామిడి; నారికేళము, నారికడము, సం-
గరం, జగడము; "జ్ఞ కారస్యాంశ జావేన్నత్వం" అనగా యజ్ఞం, జ-
న్నము: ఈ వర్ణానికి గుణము వచ్చునది. లాంఛన లాంగలము,
నాగలి; క్షామిలు భాయి, మామనాయిలు - యజ్ఞం, జన్నం అన్న
వర్ణ 'య' కు 'జ' రావడానికి "య కారస్య జ కారస్స్యాత్" అని
వచ్చినది. "కమా యో ర్వత్వ ముచ్యతే" ముల్లికా, మల్లియ; దీక్షి-
కా, దిగ్గియ; సందేహం, సందియము. "తవర్గస్య వవర్గస్య
రలయో ర్క సయోస్తథా, పవయో శ్చాపి మిత్రత్వం" అనగా
భూతం, బూది; సూచి, (సూది) - యీలాగున గ్రహించాలి. రల
లకు;- సమ్మిళిత, మొంగము; గంధర్వః, కత్తెళము; సలకు;-
నాగాభం, నాగసము; హంస, అంచ; పవలకు);- ద్రాపది,
(ద్రౌ)
త్రోవది; శవం, సవము; హంస, అంచ అని మాత్రానికు
ఈ కారము రావడానికు "హ కారోం సమం పాత్రం పాల్గుతి"
అని నియమాన అచ్చును పొ... పొంది. "హంస" ని తెలపత్తు
వుంటే, అంచ. అయింది. వీనిమము ఇవము యీలాగునె కొ
[illegible]

ఉకారము వచ్చుచున్నది. . . . తెది. హిమము అన్నపదము ఇ
వమని "వ" కారము రావడానికి "మకారస్య వకారస్స్యాత్"
అన్నిత్రి మము, త్రివము; స్మరం, సవరము; సమ . . , సవము; శ్రా
మంతి, వేమంతి; అని వాలువస్తున్నవి; "వేరోస్యాద్భవతి దీర్ఘతః"
అనేగా కస్తూరి, కస్నరి. "హాజ బాంపూర్వ బిందూనాంగత్వ
దేశోంద్భవే దివా" అనగా "సింహము, సింగము; శింజిని, సింగాండ్ర
సింహళం; గాంగళి; "లకారస్య ళకారస్స్యాత్" అన్నసూత్ర అన్నవ
ద్దవాతాసినాము. "అబాం ము దీరితవ్" అనగా అన్నం, వజ్రము, ఉ
ష్ణం, వెన్న; అశోకం, వోల; ఉత్సాప్తవము, వెక్కసవము; "మకార
స్య వకారస్స్యాత్" ఇవము వద్ద వాలసినాము. "వకారస్య బగౌ
భవేత్" వాళం, బగడము, పవడము న్యు; "తవర్గస్య యు
కారస్స్యాత్" రాత్రి, రేయి; పత్త్ర, వాయి; . . . నం, గంటాయి.
"రేఫ్రాంభవతి ఖత్వైబిల్" అనగా తంతు, తాడు; "వం శావోంమా
సమం పాత్రి స్మాతి" హంస, అంచవద్ద వాసినాము. సంజ్ఞ: ఖిక్షే
ప్రమదే వశబ్దానాం వేఖిత్రివరం నాను, ఇరి, ఇరం ఉత్తవది
ఈనాలుగు వచ్చును. సాక్షికి ఇ రివస్తే సాకిరి' భిక్షకు 'ఇగా'
వస్తే . . శం, ప్రేమకు 'ఇది' వస్తే ప్రేమిది. దేవికి 'ఎరి' వస్తే
దేవేరి. అని తెలిసెది. "క్షయదక్షో పవర్గస్స్యాత్" శాఖ, శాత;
శ్రీః, సిరి; తంతు, తాడు; "క్షయదక్ష్యం భవేదితః" యువతి
యువిది; నిశ్రేణి, నిచ్చెన "క్షేదస్య భవేదిత్వం" ...

"తే తన్వీ క్ష్యుదృశ్యదేశ" అర్థం:, అగ్గవ: పర్వం, పండువ: సత్వం సత్తువ. ఇత్యాది. ఈరీతి తెలిపించి వర్ణాకృతములు ఉన్న లోప ములు సంస్కృతప్రాకృతాప (పు) శబ్దంబులుగా (గ) పేర్కొంబోది. అవి యెట్లనగ. వర్ణాకృతములు:- చంద్రుడు, చందమామ; వైరి, వైనవి; కార్పణ్యం, బాపనాతి; పద్మం, పన్నిదము:- వర్గత్రయాలు:- పున్నాగము, పొన్న; కాననము, కాన; తామరసము, తామర; సామజము, సామదాని; కింపాలం, కీడు;- ము ద్వివర్ణాగ్రాలు:- కుత్సితం, కొంచు; ఉపవరకు; ఉపారము; కాపాయం, కాని; చతుర్థి, చవితి; జీవితం, జీతము ఇవి వెల దలయిన వని (గ) పేర్కొంపెడి. (గ్రం)థము విస్తరిస్తు . . . నిరాలు శబ్దము లుదాహరింపవేదు.

శ్లో:- ఆర్యాయాం: సంస్కృతద్భవాః (ప్ర) కృతే స్తు తేదశేరానాన్యాః
షష్ఠ్యాం శకల తెన్నైతాను (ప్ర) విశంతిశబ్దయోగవశాత్.

ఇది ఆవసరా..

టీక. ఆర్యాయాం = సంస్కృతభాషకు, సంబంధద్వర్ణాః ఉదే బడియక్షరములు. ఆదెబడియక్షరములవెన్నియుంటె. . .

తగ వర్ణస్వంబునకు దీర్ఘములనగ అంత్యబులకు మఱి యు మత్సాపిద్రానంబగు నే

క. తగ వత్త్వంబును దీర్ఘము

నగు అంత్యబులను మఱియు వత్సాపిద్రాన.

బగు నైపెట్లొ ఖులనే

సంగు అం అః అనంగ షోడశ స్వరములగుట.

క. భూమిపదా ఉష్ణులు నా

గా మెఱసి ఱఱ. అకారమాదిగా స్వరములగుట

కోమలులు క్షకారము మొద

లై ముప్పదినాల్గు . . . . లగు వ్యంజనముల్

వే. ఎ. ళ ల కు భేదము లేదను

పలుకున నిజాదేలంగి ముప్పదియు గువర్ణా

ములు సంస్కృత భాషా . . . " ఇత్యాది.

ప్రకృతేస్స = ప్రాకృతానస్త్రైతౌ, దశోనాశింవదితత్త్వగల తే = ఆ యేబదియొన్ని స్వ్యః = అగును. ఋ ౠ ఌ ౡ వి షౌ ష.. ష ... అక్షరములు లేవని తెలిపెడి. అత్ర = ఈ తెనుగునందు, షట్త్రింశత్ = ముప్పదియాఱు అక్షరాలుగాని మతివెవ్వు. అన్యే = తక్కిన, తే = ఆ వర్ణములు; శబ్దయోగవశాత్ = శబ్దముయోగవశానను, అనుప్రవిశంతి = ప్రవేశించును. షట్త్రింశచ్చ, శరీరము. ఇత్యాదులవల్ల ప్రవిశ్ర సన్నద్ధి. ఈయాంధ్రభాషను వచ్చే ముప్పదియాఱు అక్షరములు యేవంటే ఉత్తరసూత్రము వచెప్పుచున్నాడు.

౫. శ్లో. ద్వివిధాదిదు దేహా తొంపో వ్రతమావను స్వాక్రేం

తగనటఖయులు గలజాతదనవఖము యిరలవవనమాళంతు

ఇది ౧ సూ. హల్వర్ణః

టీక. అచః = అచ్చులు, ద్వివిధాః = లఘు దీర్ఘ రూపములవలన రెం
డువిధములైన, అత్=అకారమున్ను, ఇత్= ఇకారమున్ను, ఉత్=
ఉకారమున్ను, ఎత్=ఎకారమును, ఒత్= ఒకారమును (తెలు
గున ఏకారమునకు, ఒకారమునకు హ్రస్వదీర్ఘములు గ
లవు. గనుక ద్వివిధములని అన్నాడు.) అది యెట్లంటేది,

"క. అలఘులయి యస్సంధ్యక్షర
ములు నాల్గై యొప్పు దత్సమోద్భవ విశేంబుల్
తెలుగునకు హ్రస్వదీర్ఘము
లూలయెను ఏ లనవలనొ ఒలు వగుల్"
అని ఏ ఒలకును హ్రస్వదీర్ఘములు కలవు.

వ(త్రా)తపౌచ= ఏచౌలును, అనుస్వారౌచ= పూర్ణఖండా
నుస్వారములున్ను అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ఏ ఐ ఒ ఓ ఔ అం అః.
ఈ పదునాలుగు అచ్చులును. తెగ బజయుగ తు దాంతదన
పబమ దుఃఖసమాక్ష" యూ యూ వదిరెండున్ను, వర్ణ్యర్గః=
హల్లులు. తెలుగున సంస్కృతములును, ప్రాకృతములని
ఈ జాతి రెండు విధములుగను బచియుగవున్నాడు.
సంస్కృతాలన్న ఇవి వుదములుంచబడి వస్తున్నాయి. అచ్చులు
పదునాల్గున్న, హల్లులు ముప్పదైదును కూడ ముప్ఫదియొక
అక్షరములు. ఇవి కాక శాస్త్రీయ మొదటైనవి దేశీయములు
ఉన్నాన తెలుగు కాదు.

గీ. తవర లేని తేవ తాపును ఖాతయును
మొదలు గాఁ ద్వితీయము లులు చతుర్థ
వర్ణములును .. గు హాక్యంబు లన్నిటి
శ్వాసములు గాని శైత్యత్వములు గావు!!

పూర్వఖండాను స్వారత్ర ప్రము కైత్వ సూత్రము నఁ
జెప్పుచున్నాఁడు

౬. శ్లో. సిద్ధసాధ్యేచ్ఛాను స్వారః పూర్వార్ధ భేద తోం ద్విధః
పరిసాధ్య తర్వాత్రెస్మాఽపి భవేత్ దీర్ఘ స్యన్నం దయి వసఙ్క్షయః

ఇది ౭ సూ.

టీక. సిద్ధః = సిద్ధమున్న, సాధ్యః = సాధ్యము నైన, అనుస్వారః = అనుస్వారము, పూర్వార్ధ భేదతః = పూర్వమున్న ఖండము న్ను అనే భేదమున, ద్విధః = రెండు విధములు. శబ్దము తో పుట్టినది సిద్ధము. అందలమున్దనము, అవి.

(13వ తాళపత్రము లేదు
గ్రంథపాతము.)

. . . .

రస్యేయాం తార స్పృష్టవిత్వం లోఁరు సాన్నిధ్యవిసర్గేషాం
మతేన" అని పాణిని సూత్రమందు లఘువులు అలఘు
వులు అని రెండు విధములుగా చెప్పబడెను. లకారమునకు 'లా
శః" అనే పాణిని వ్యాకరణ సూత్రమందు రెండు విధములు లున్నవి

శేషించిన రవర్ణము యీ యాంధ్ర వ్యాకరణమందు రెండు విధ
ములనుటు. శకటరేఫ రేఫలని గ్రహించవలెను. ఆ భేదము ము
ందు వివరిస్తున్నాము

"స.శ్లో. అత్వః త్రియాసు భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా సర్వః
యుస్తుతి కార్యాల ఘుయం ప్రవదంతి పాణినాతః పరంపరాం"

ఇది ౧. సూ

టీక. త్రియాసు = త్రియల యందు, భూతార్థద్యోతినం = భూ
తార్థములను తెలిపించెడి వ్ని, ఆద్యగం = నామవాచకాది నుండెడి వ్ని,
వినా = వినాగాను, సర్వః = సమస్తమైన, యః = యకారము, అత్ =
అకారము (అకారమనగా తలకట్టునుటు). తినియెను తినియెను మొ
దలగు న, త్రియా, భూతార్థ ద్యోతక యకారైత్వాలు, యెప్పుడు
వెంబడిరు ~~మొదలగున~~ .. మాది యకారైత్వాలు యీరెం
డు విధాలు కలవు యకారములన్నిన్ని తలకట్టు గలవని తెలిసెడి.
అని సూత్రకారుడు నిశ్చయము.. లక్ష్యగ్రంథములయందు తా
మొరలు నవ్యరస్థ మ్యేద ఈ మూడు శబ్దములయందు స్వా
మ శ్లైయకారములు యేత్వమని చెప్పి ... యెట్లంటే.

గీ: తా మొరలు నవ్వులయిచ్ఛిదయును దక్క
గలుగ దేత్వంబు మధ్య యకారములకు
దుద నుత్రియందు దక్క నేత్వంబు గది యాదంది
నత్వమెందు తెలుగున నబ్బనాథ!"
(ముద్దరాజు రామన్న కవిజనసంజీవని.)

అప్పకవి యన్న ప్రకారము. ఇవి . . . యకారములన్నందుచే
తము ద్ధరా ఖురా మన్నను నిషేధించినారు. ఎట్లంటేని

"గీ. ధరణిని ద్వ్యేప ద్వ్యేద తాంతరలను
గల యకారంబులకు వక్రవ్యులు నిషేధించు
మయుద్ధరా ఖురామన వాని మూటి నిపద
మధ్యయా లని పద్మపుమ్మాతమిథ్య"

అది యెట్లంటేని.

"గీ. చేరి యసనల ద్వొకగుడుచేత ను ద్వ్యేల ద్వ్యే
పైని పొదకన్నవకంత్తి ప ద్వ్యేద ద్వ్యే
తప్ప తావున్నైకన్నదగి నసయులు
తెవి యలయితా దొరల ద్వ్యేను దేవ్యేమునను."

అహోబలపతి యన్నలాగు.

"శ్లో. ప ద్వ్యేదాదీనాం మగ యకారస్య ఐత్వం స్యాత్

(16వ. తాళపత్రము లేదు.
గ్రంథపాతము.)

తిపాపిసము లు వేవనుటు ఎట్లనగా
యలవలు. అవ్యయమే 4వి అవ్యయనకు య్యునయకారము లఘు
యకారము అనిమును నుపేర్కొన్నాము. ప్రథమాంతము మరి
ప కారము నకు వచ్చిన యాదేశపు వకారము లఘువకారము

లక్షణ(ప్ర)సిద్ధములే నగు. వీటికి విరోధములుండవు. అన్నిటి
కుదాహరణము.

"గీ. నీళ్ల పాలను గూడిన బిల్లపాలు దల
నాయుధీరవిభూషణుండు నీవు బాయకుండు
మనుజుడెచ్చటికేగిన బలకలను మాయలాత్మ
భావముఖ్యాంశంబు వంచిపిస్తు వచియుండె.

ఈ పద్యములు లక్ష్యలక్షణ వర్ణ్యలకు యతి ప్రాసము
లవునౌవేది. కొందరు ద్వివిధ వకారవమువేతు యతి పర్లన్నై
చెప్పుదురు. ఇంకొక వర్ణా దాహరణము.

గీ. ప్రకృతి గలవట్టి పెనుపాప పెళ్ళవంటి
కలితుల పలుకుల శంభు నుత్కలించెని
పరమ కల్యాణ గిరికు నైశ్వర్య దనరు
రణావినోదంబు సలిపె నిర్జరులు పొగడ."

ఈ పద్యమునందు శొఘ్రకు నాశోఘ్రే యతి ప్రాసములు
న్నవి. ఈ ప్రకారంగా నే (ప్ర) యోగించునది. శకటు రేఫర
రేఫలకు నిర్ణయము.

"గీ. ఊసింది పలుకుపొలుసు నీగ దెబ్బపడిన
రేఫకాదు శకటరేఫ గాని
తద్భవపు బదములందవవినయం రేఫ
రేఫకాని శకటరేఫ కాదు.

అది యెట్లుండేని:-

కట్టి మెను, కటి మెన, గెట్టి, గెటియు; పుట్టి, పుటి యు; తొట్ట, తొట ఆ; ఇట్లుండగున (దిన చోటు తేలుబడిన విశకలు గాని రేఫలు కావు. తద్భవ పురుశేలు. శ్రీ, సిరి, స్వా మి, మరుడు; అప్సరసలు, అచ్చరలు; నిర్వారము, నిబ్బరము; గర్వము, గరువము; పర్వము, పరువము; ధర్మము, దరమము; ఆశ్చర్యము, అచ్చెరువు; అర్థము, అరదము; పరిక్షించుట, పరికించుట; ప్రయోగించె, పరగించె. ఇట్లుండగున వచ్చిన రేఫలు శకటలు కావు. తద్భవాలు కాత తెనుఁగు పలుకులయిన రేఫలు స్మరించవు. అని చెప్పియుండె ను.

గీ. రౌద యనఁగ రెట్టి రేయు లనంగను
రొప్పు రెగె నన రేయి యనఁగ
రెండు రెగల నంగ రేలయు నంగను
రేకల యెవ్వ సుర వర్ణావిను త.

క. గరివంక బూమలనంగను
గరిగరికన గరిగె నన గగరులనగవె
త్వరు పాగను డిరిగొంరెడు
గరు పారుట యనఁగ రేఫ గణము నృసింహా

క. కర మట్టి యనఁగ విరులనఁ

గెలరవంబున గౌరె ననగ గురుసు లనంగా
తరసులనవె రు గుటునగా
సురలు టు తెరలు టులు రేఖలు స్వైరవుజా!

క. తరబడి తరితెంచనగా
తరి దట్టిన . . . సనంగ తరతరవునంగా
తెరలు టు తెరలు టు తెరవున
గరగర బూరి బూరిలయు రోఘ గంవఘువుతుందా.

క. ఉరు గుటు లయ న తీరుటునా
తిరిపెంబున తీసుబడిన తిరితెనెననగా
తెరిపన పరి యున తెరప
క్రైరలనంగా రేఖల వెర్రి గిరిన రిసింవా!"

ఇవి విన్న దీర్ఘ క్షీరవుల వుంద నుండి విన్న రేఖలు దేశాలు తెల బవితవి గానా తెలుగు పలుకులలో నున్న శతాబ్ది రేఖలు.

సీ: [illegible] లుటు వె లు తుటు జి బి జి తలువన
[illegible] వు టు తె లు [illegible] లు వుటు యున
తెలుగా వియన గ నేర్పు [illegible] గజి తయు
ద జి యన న [illegible] తె న పె జి కియు నంగ
అ లు వడి ములు మొట్ల తు లు తులు నేమ జి
[illegible] లు [illegible] వు లువూ ది లులు తటు యున

చాటి యిం లు తెల్వనే డ్తె లు యిలు ని ప లుంప్రను
దులుసు సు సు కొట్టె లు బాలు నగవన

గాలి ఉలు లు దు నాం గ బలుల బలుల కెలు కెలు యిడసు
అక్క లు యిలు (గ)వల్లు . . (గ) బ్బు లు నంగ బొలు వలు
ద నగ సులు లు తు బె లు బెలు గ నగ ము లుది
ఆక్కలే దు ను మలుద లు లింగు నాం గ.

సి. బె లు కు ను నె లు కేలు . . . పు ను పె లు వు ను
కొం దలు పల్లు లు గెంటి యిల పు లియు
త లి మలి నె లియు ను గలు బలు మలు బలు
ఫలు బలు వె లు బలు బె లు బలు యిలు ను
వి లుంబలు వె లు గు ను తె లు గు ను వే లు వు ను
లు వు నంప లు యిలు దగ్గ లు లు యిలు కెలు త
తాం తెలు బాం ప లు వే గలు యిలు న లి ము లి
గి లి గెంది నులి గాని నలు కులు యిలు ను
తాం లు కు లు యిలు ను ను లికె బలు లు కు ను కులు బయిలు
నె లు కుల నగ త లు బు తలు మలు లు ను
ఉలు లు కు లు యిలు ను పె లు వి బలు బె య్యి కెలు లు వి యిలు
ప లి యి లు లన్న గని వి యిలు లం బి రాలు. "

ఈ రెం డు రే ఖ ల కు యి తి పొ స లు కవి యి కుం డవ వె వని
ము వా కె వుల ము తము. కొం దఱి వల తాన యిూ రేఖ ల కు [illegible]

ఏట్లెం బీ:-

"గీ. శకటు రేఫ రేఫలకు పొసగు సములు యతులు ?
వేవు కలవందు కొందరు కావ జేర-"
పోలికల క్షేత్రము.   అరస్యాపర్వశేషము. ఏడ్లో ప్రగణ.

"క. నె జి రాజిన్యసు ఖంబులు
ముజిమి మ వరములు నుల శాంశ్లి ముప్పికేన లుకల్
గి జీ గా నుమిత్రంబులకెరా
నారు ముదముననుండి రంతమొకనాడిలశిల్ "

ఉలుతికి   విజయవిలాసము

"సీ. రూపము తారతమ్యము వెలుంగు స్వతంత్రుడు "
ఈలాగున కొందరు కలవంటున్నారు.. రేఫప్రశంస సరి.

దంత్యాః = దంత్యమైన చాః = చవర్గ, అత్ = అకారము,
తాలవ్యాః సాంద్యాః, ఏత్రః = ఏకారము, సాత్ = ఐకారము
మిశ్రస్వద్ద్వైజౌ దంత్యతాః జు రెండు తమలోన వర్ణములు
చందురు... , చాద, చంటి, మొదలైనవి దంత్యములు
(తలకట్టునుబు.) చెన్న, చెలువ, జెట్టి, జెజ్జి యివి తాలవ్యాలు-వి
ర్ణ్యము నుబు; . . .   కుదాహరణము

"గీ. చన్ద్రదనము లోక చెలువై భవము వల
రాజవారువడసి రాజరించి
చెలువ నత్తి కన్నసె వింబు పాకితె

కలుగును శబ్దములవెల్ల కలుగుటచేత.

"౧౦. శ్లో. ప్రాతిపదికం నామ ప్రత్యయా ఇహ వర్తతే త్రియో ధాతవః
ప్రాణాస్సమాసతో హ్యేతే బిందురనుస్వార ఏచ్ ఖ్యా వర్ణాః

ఇది ౬ సూ.

ప్రాతిపదికం = శబ్దశాస్త్ర సిద్ధమైన ప్రాతిపదికము, నామ = నామము అనంబడును. ఇహ = ఈ వ్యాకరణమందు, ప్రత్యయః = ప్రత్యయము, వర్తతే = వర్తతే మనంబడును. ధాతుః = ధాతువు త్రియాః = త్రియలు అనఁబడును. అవః = అవ్యయాలు, సమాసతః సం. . . . చేత, ప్రాణాః = ప్రాణములు అనఁబడును. అనుస్వారః = అనుస్వారము, బిందుః = బిందు వనఁబడును. ఏచ్ = ఏచులు వర్ణాః = వర్ణములనఁబడును.

'ఏచ్' అనఁగా పాణినీయ సూత్ర ప్రసిద్ధిని ఏ ఐ లను రెండక్షర గ్రహణము.

" ౧౧. శ్లో. వక్రతమ ఐచ్ ఖ్యల స్యుస్సమాసతః ప్రాణినోంద్రుతాఖ్యానః
కేవలాతాః పరుషాంఖ్యా గజడదబా సత్త సరళాఖ్యా ఇతరే "

ఇది ౭ సూ..

" ఐచ్ = ఐ ఔ లు రెండున్ను వక్రతమములు అనబడును, ఐచ్ అనగా పాణినీయ సూత్ర ప్రసిద్ధిని, ఐ ఔ లను గ్రహణము. హాలః = హల్లులు, సమాసతః = సంగ్రహముచేత, ప్రాణినః = ప్రాణులు, స్యుః = అవును. నః = నకారము, ద్రుతాఖ్యః = ద్రుతమను పేరుగలది.

కచటతపాః = ఈ యైదున్నూ, పరుషాఖ్యాః, పరుషములనే పేరుగలవి. గజడదబాః = ఈ యైదున్నూ సరళాః = సరళ(ము)లనంబడును. ఇతరే పరుష సరళలకు గాక మిగిలినవాండ్లు స్థిరాః = స్థిరలనంబడును. ఇందుకు లక్షణము.

"క. పరుషలగు కచటతపలున్
సరళలగున్ గజడదబలు జను. . . తమనగా
ధర నత్వము పరవాల్లు
స్థిరలనగా బరగుచుండు శేషాక్షరణాం!

___౧౨. శ్లో. ఇందాగ్న్యా అపి చగణౌ వసురాణ్య మనంతరాత్సరం పఠితః
నపదాన్వ్యాయ సుప్తిజ్ఞా మునునావను స్పృతైస్త్రివాక్యాంతు

ఇది ౧. సూ.

టీక. గణాః = గణములు, ఇందాగ్న్యా అపిచ = ఇం(ద్ర) మాం(ద్ర) సూర్యగణములు గలవు. అవి ముందు వచ్చెను. గురులఘునిర్ణయము.

"క. గురువులు ఛబిందు ద్విత్వము ?
ఏరుదులు దీర్ఘములు పొల్లు పిరుదులు లఘువుల్
పెరవి లఘుత యూంకారాంతా
క్షరము. . . . పరమున్నైన ద్విత్వంబుల్"

అని ఛ బిందు ద్విత్వాలను పూర్వాక్షరములు గురువులని నిశ్చయింపగా కలిగలవాండ్లకు పూ. . న్న యక్షరము

వికల్పమున లఘువగుచున్నది. ఎట్లంటే.

"గీ. కఠారగల వాళ్ళ పరమునగవిగెనేని
చెట్టి పల్లగ వచ్చును తెల్లమిగను
. . చంద్రుండు విభుఁడాదిత్యుఁ డయనఁగ
రఘుకులేశ్వరుఁ డిల సద్వ్రతుఁ డనంగ."

లక్ష్యము భారతమున.

" . . . . వా
యనుకుఁ దప్పుడు కెంత . . . దముం బదియెన్"

" . . . . శం
తను తనయులుండు శిక్షించు పాపము ఖ్యాపిన నిల్పశక్తిమి?"

"గీ. జనులు నినుఁ గ్రూరగ్రహమువని . . చంద్ర"

"క. ధర శ్రీ పర్వత కాళే
శ్వర దాక్షారామ . . ."

ఈలాగునన్ని సంస్కృతమందున్ను వికల్పము గలదు. ఎట్లంటే—

"కస్మాజ్జీవసి హే సఖే విషత్రిమిన్యాయేన జీవామ్యహమ్."

ఇత్యాదివిగ్రహింతౌది. కియ్యోవది పూర్వానకున్న వికల్పము ను కొందఱు అన్నారు. ద్విత్వాలుపర వ్యాకి . . అంధ్రభాషాక్షరములెల్ల కూలలఘుత్వమీయనివ్వయుంపఁగా వక్షత్రములన్న వికల్పమున గురుత్వముగలదు రెట్లంటేని. లక్ష్యంవ

"గీ. ద్విత్వమున కాది వర్ణంబు తెలుఁగునందు
నూదకుండును వలసిన నూది యుండు
జానకీవల్లభుఁడు కృష్ణుండు కావ యనఁగ
దశరథాత్మజుఁడు స్వామి ద్రాక్ష యనఁగ..

~~ఈ~~ ఈరీతిని గురులఘు నిర్ణయము తెలిసెను.

ఇక గణనిర్ణయము. లక్షణము.

"గీ. గురులఘువు లాది మూఁడౌసి గూడ మనలు
నాది మధ్యావసానంబు లందు గురువు
లుండ భజసలు లఘువుల కుండ యరత
లనఁగ నష్ట గణములొప్పు నమును గ.

"క. నగణంబు గురు ప్రాంతమగు
నగణంబునకెల్ల లఘువు నల మనబడుఁ గాక్
రగణంబు గురువు ప్రాగ్గమగు
రగణంబునకైన లఘువు రల మనబడుఁ గాక్ "

~~ఈ~~ ఈ గణ తగణము తలము, నగణము, యలము ఆదినవాని
గణములు వీనిగ (వే) రెండు గా లఘువులు). యింకా గురులఘురూ
పములు. లక్షణము

"క. గురువు వక్రము మూర్ధ్వ వంక్రము
ధరియించిన యట్ల లఘువు దనరు ... ఋజు
కర్మఁడు పరతత్త్వమునను

సుకుమారముగ చుట్టిడి యమరించిన బ్రాంతిన్."

ఇంకొక ప్రస్తార త్రిపదము.

"కృష్ణా యగ సర్వగురువౌదిది

.. గగురు ప్రత్యంద లఘువు నవలవ

ల్లావి సమం బునౌ దాంపవి

తావు కుగురు ప్రయమునిలప ప్రస్తారమునున్."

ఇంద్రవంద్రాస: .. వృత్తిత్రము

"క. ద్విత్రి చతుర్గురుభవములు

శ్రీ(ర్తి)ధర! రెండు యవు పం(క్తి)నగణములన్

మిత్రేంద్ర చంద్రులనగను

మాత్రాదిగణ... ములమాత్రనిలుపేగాన్."

అర్థము. రెండు గురువులుంచి ప్రస్తరించి మీది రెండు పంక్తులు చూపెట్టి మాత్రాదిగణానకు మాత్రలుంచ..

.. సూర్యగణములగుచున్నవి. మూడు గురువులచేత ప్రస్తరించి మీది పంక్తులు రెండున్న చూపెట్టి. (దేనికిందని వాటికి మాత్రలు...) అలకు మాత్రలుంచితే ఇంద్రగణములగుచున్నవి. నాలుగు గురువులచేత ప్రస్తరించి మీది పంక్తులు రెండున్న చూపెట్టి.. గిరిన వాటికి మాత్రాదిగణాలను మాత్రలుంచితే చంద్రగణములగుచున్నవి. నిరూపించెది. ఆగణము దేవి యుంచె.

" కగలనగను. మునుగ్రంథుం(ఖ్య)ంచు.

నలనగసల భారతవింత నగగ నవానలం
భలభగురు మలఘుసహాసన
తలరలనమనలలతగురు తగరించుచుఖా!"

ఇవే సంస్కృతఛందోగణములని తెలిపెను.

అక్షైః = ఏలుదవి యక్షరము, వళిః = వళి యనఁబడునది. వళి యనఁగా యతి పేరు. ఇందుకు లక్షణము.

క. విరతులని శాంతులును మరి
విరామములు విశ్రమములు విశ్రామంబుల్
విరమంబు లవే ళులనఁగా
విరమములు నాగయు తులు వెలయు వృత్తంబులా!"

అనంతరాక్షరైః = రెండవయక్షరము, పాదానః = పాదసమనఁబడును. అవ్యయ సంజ్ఞత్వమునున్నా, అవ్యయః = అవ్యయములయొక్కయు, సమాసముల యొక్కయు, తిఙ్ = తిఙంతముల యొక్కయు, త్వా = త్వా(ప్ర)త్యయముల యొక్కయు, సుమణ్ = సము(స్వ)త్యయముల యొక్కయు, పదాని = పదములు, చ = కూడ. అనుక్తం తేణా = అనుకరింపనబడునట్లైతే, వాక్యం వాక్యము, అస్తితలము. (వాక్యశబ్దము పదమునకుపలక్షణము. దీని వాక్యార్థము. పాఠితః, రామ పెట్టుభవతి, అస్తి, కృత్వా, గచ్ఛంతం ర... అనేప్రయోగములు. తెలుఁగునవేల. (ప్ర)యోగించరాదు ననుప్రయోగమంచురి. ఎల్లులవ

"క. సత్యము నన్యపస్వపరం
.. తఱుని హాత్యతెంటుకుల నంజీ
భూతాళి వెలుంగెదు నన్నగ
విశ్వవిదుఖదుష్టు(ష్టు) దారాగ విధమం(డు) వారీ!"

అవే యనుకరించి (ప్ర)యోగించిచేసేగాలవు. అనుకరిం చేదనగా పదము ప్కారించి ఇదని 'అను' అనేవాంటు(ప్ర) యోగించాడి. 'సాంఖ్య మని' 'హారికా యుగి' 'రంతు మని' ఇట్టి అనుకారములు (ప్ర)యోగించవలయును. ఈ యుద్య యుంత్యములైన యెప్పడింటికి అనుకారము చేత(ప్ర). ననుదాహారణము

"శా. హాతస్తైన తతంనమో యునుము నంబత్వాంభ్రజె యుంయువం
జెతీపాదన రెంగాఖ మంఖల - స్థితాప్వ మమ తతిషా యుం
బాంధకార్క తుశాలించి హా ర్త్యమను యు విగ్గ్రాంబుతెంపె దెబ్బ్యార్క
ఖ్యాతి దిక్(శ్రీ) పుగల(సాంఖ్య)వయుల్ వచిసి తింగాం దె వు కా త్వాయున్!"

అన్యయిల పదమును మణియొక(ప్ర)కారము.

" అన్యయింప నిష్ఠరూపెళా .. సర్వేశ్వ(తు) నర్వదా
బవబు ధ్యానత సంతాప్యం(క్రి) వృద్ధాంతు విశ్వతింగతా."

అన్నది విశ్వతిని పొందిన వాక్యము మను. కథము విసర్గదా సర్వ(త్ర) అని స్వరూపంగానే యుండును. ఇందుకుల కొరాను:

"క. శ్రీలంగారకే పుట్టువులేడు

శ్రీల- రూపములగుబుద్ధింగవచనములు లవిక్ష

త్రులబోత ప్రియము శబ్దం

బులు సకలము సముద్రార్ణవములవిలసిల్లన్

"క. ... శ్రీ ఋషి గుణ నమ్రియ

ప్రీ తంత్రైపై బ్బంగృతులంధ్రోర్తకముదా

వ్యాజ్ఞసేయుంత ఋషిప్రభు మనోా

రత్నములు మాంకిబ్యున్ మరక్ష్మిషుం దనంగాని

"13. శ్లో. తిష్ణద్వా శోషక్షే సంస్కృత్య ప్రవదనేయుంబవిక్త్రీః

కింబి త్రిశంసనాం ద్ద్వతసం తాపయుంగా తజ్ఞాకి మేవాం

తత్త్వకిల మూర్తిమూర్వనబిద ఋతి కాలంద్భతూనప్రాంప్తోతీ

లక్ష్మీ ఖాత ప్ర కృత దూరా ఋషి సత్యక్ష్మీను జీవిత ద్భతానిత్యే"

ఈ యుం(త్ర్యా)యు గళం శెందు సరా.

టీక. తిష్ణద్వీ= తిష్ణద్వీలనన్య, తిష్ణద్వీల శ్రీయూ పరిశ్రీదమం

జు స్పృష్టవగుబుస్వది శోషక్షే= హారి యొక్కనె లశోషక్ష్మీస్తు

-- స్తనుగ॥ ప్రక్షమా విక్షక్త్రిస్తి, తక్ష్మ ప్రవదనేయుబవిక్త్రీః=

రాముంగారి అనేక్షీతీయు లయునల, కింబితీ= ఇంబుకు తాసంత

మొదలయిన కింబి దర్శనములను, ప్రశంసను భక్తి, మరక్ష్మా

మొదలయిన ప్రశంసనా ర్ణవములను, లద్భుత లవాహా, ఘోర

మొదలయిన యిందార్ణవములను, సంతాప- అక్షతు, అవల్యా

మొదలయిన సంబంధార్థములను, యదా తదా = ఎప్పుడు అప్పు
డు మొదలయినవి న్ని, కిం — ఏమి అనేవి న్ని, ఏవాం ళ్ళు — వి న్నె
నన్నె అనే ఏ వార్థములు న్ను, త్వా — నా కంటె అనే త్వ(ద్)ప్రత్య
యార్థము న్ను, తెలుపునటు యుష్మదర్థమును, తాచ్ఛీ
— శీలత, మన్నత, అనే తాచ్ఛీల్యార్థములు న్ను. ఆదిశబ్దము
చేత పట్టి అనే విశేష్యములను, మాటి సుఖ్యతదా తెలుపుట మొద
లయినవి న్ని తెలియ చేయుటలని, అభిధర్తి చెప్పుదురు. ఏషాం
= వీటికి, (హృ) దుక్తి = స్థైన తారతమ్య. వస్త్యాతే = వేయు — "మొదలైన
వాటి మొదలైన రణములు, శబ్దకర్త. ఇత్యాది. నంబుల స్వాదు
ఘటింపగలదు, వనందు, అనేవి విశేష్యములు కాను న్నా (ప్ర)త్య
యాపమాసములు గనుక సుసన్న. గానే తెలిసేది. సున్న అం
టే - పఠితృత వ్యాకరణమందు (ప్ర)ధమా విభక్తి పేరు, సాకత, నే
యుత, అనేవి తాచ్(ప్ర)త్యయార్థములు వేను... న్నె తెలుగున ఏస్తై
ననుంటే ఆదిశబ్దము చేత కన్నా(ప్ర)దేశములు గానే తెలిసేది.
అన్యై = యింకా చెప్పిన వాటి కంటె అన్యమైనవి యెవిగలవో
అవి అన్నిన్ని (హృ) తప్రకృతయః = (హృ)త(ప్ర)కృతులనబడును.
యే = ఏవయినవేవి, విత్యం నిత్యము న్ను (అనుజీవ (హృ)తాం = అ
నుజీవిత = అనువర్తింపబడున్న, (హృ)తాః = నకారము గలవి, సన్తిః
అవును. సూత్రపఠితృల చేత లోపాదులు వస్తె వచ్చునవి గాని
పొల్లైన కారము చేకుండాను న్ను ఉన్నది. ఇందుకు,

"గీ. ఇంతననుపదంబునతఁడుచ్చరించుటయు నిచ్చ
నమృదంగు నిల్చి నింక నింతె స్మృతనఁగ
దనరు నిల్లిం(డ్లు) గాంధరుం తన విశేష
ణాన ద్విభుఁడై త్రిభుఁడునై తెననంగ."

ఇంతేల అనేకానికి శేంకు విశ్వయులకున్ దావారణము.

భాస్కరుఁడు. రామాయణము.

"శరత్సుల రాము నిశ్శై
మిత్తి శోపించి నాఁడు వింధ్యకనివిం
తెగ్గెత్తె నను [struck out] విప్రత
నిత్యవనియు నితె పాసఁగ దిం[illegible] వేఁడద్."

"గౌ.శ్లో. తస్యా సమాప దీక్షా గతి వ్యత్యే యం పాలుక్రియా భవతి
(సా)స్తాతి తృయుగాం తస్యా తుల్యాతు నమాం (ప్ర)వాకీని దీక్షా

ఇది. ౧సూ.

టీక. ఇయం = [struck out], తస్యా = తద్వానా, సమాం = తత్స
మానము, దీక్షా = దీక్షాను, గతి వ్యత్యే గతివ్యత్యేను. అని, పాలు
క్రియా = పాలుక్రియను, భవతి = అవుచున్నది. (సా)స్తాతి తృయుగా
తెలిక్రయను స్మృత యుల వల నపొట్టినది, తస్యా = తద్భవము
[struck out] తద్భవ ములు పూర్వమింగు వారిపినాంమగ తుల్యామా = వం
స్తాత పొత్తిత్సాత తుల్యమైనది, సమాం = తత్సమము. ఇవిన్ని
కొంచెము గా వ్రాసినాము. (ప్ర)వాకీంని = లోకత్వవహార (ప్ర)సిద్ధ
మైనది

దౌష్ట్యా = దౌష్ట్యము. ఆదౌష్ట్యము వెట్టి వంటిదను.

"క. శైలములపై బవలు దేశా
నాయువులపై చక్కఁదనము నెరతనము..
యిలా యిలా నెలవులుచేవులకు
దేయములగు పులుకు వెల్ల దౌష్ట్యములరయుద్ "

ఉక్షివేము:-

"సీ. వాలాయులవాలంబు వంగడమంగద
. . మెత్తృత్తు నాయలకంబు,
వినృమ్మ వెనృ వావికి వంత భాగంబు
డెందంబు వెప్పటు చిల్లపాటు
నె వెన్నెవము నెత్తమ్ము నెలఁత తెగన్నెలకొగ్గు
. . . యెయుర్గ్రరవారజంబు
పొత్తడుఁ నెవ్వగు పొచ్చెంబు మచ్చిక
వెక్కజుంబళ్ళరువ కృనికృ
వెలఁది బగు లెల్ల దౌపవి దౌసవీలు
నాగఁ బౌను . - ఉదౌష్ట్యాం ముకవులు
దీనిఁజెప్పిన కవితలు వినుమొచ్చు
బారుతర కీర్తి విశ్వేశ చక్రవర్తి! "

ఇవే లాక్షణవివాదసిద్ధములైన దౌష్ట్యములు. వీటిలా
మున్న పొచ్చెములు, అచ్చరువున్న తద్భవములు లెక్కింపన్న

ధ్వన్యాత్మకమైనవి గనుకనే శబ్దాలు దేశీయాలులాగానే రూపాంతరాలు

తద్భవాలలాగా వికల్పములు. అని యిందుమూలప్ప్యం, అనిగా

వ్యాల్లక్షణము మును చెప్పినారు. గనుక తల్లక్షణము. ఈ

సూత్రమందు వాగనుశాసనులు చెప్పినారుగారు. ~~ఈ~~ వ్యా

కరణమందు (ఆంధ్ర) భాష నాలుగు విధములని చెప్పినాడు

అలంకారచూడామణ్యాదులయందు ఏయుదు విధములన్నారు

ఆ అయిదు విధము లేవంటే

"క. తత్సమములనఁగ తద్భవములను త

ద్భవములను సమాంధ్ర దేశభవములను దేశ్యో

ద్భవములను గ్రామ్యములు నాఁగఁబం

బవిధములయి తెలుఁగు పలుకు జాతములెల్లన్"

—ఆంధ్ర దేశభవమని మఱి యొకటి యెక్కువ చెప్పినాడు.

అనిపలుకులు యొప్పించెను.

చ. ఎనుములు గుఱ్ఱములున్ మొదవులెడ్లు బండులు బందులుప్పులుం

? ప్పళ్లు నాములు లెక్కల్లగాముల దాములాకులు పోఁతలు నెయిమ్మానెతో!

వ్రసఁబెను పాం దుపక్షిసిభూ పోరాల ననందగ విన్నవారికిన్

మానవునకు దెలెఁగా బలునుమాటలు నచ్చౌ తెనుంగునాఁటనున్!

ఈ రీతిని చెప్పినాడు.

శ్లో. "విరక్షార్థ పెహోషాదిత శబ్దార్థ వ్యవహారం తు శబ్దజ్ఞాః

ఇహాత్ర వ్యాకరణం సంకేతిత సుప్రసిద్ధ మేవ వచ్చూ

ఇది ౧సూ.

టీక. శబ్దాశ్చాః = శబ్దబోధకములు, విరళార్థ = అప్రసిద్ధములైన నేయోపాశితశబ్దాః = నేయ, ఔరస, మొదలైన శబ్దములను, (ప్ర)వ్యా-వహరంతు = (ప్ర)యోగింతురు గాక. ఇహాతు = యీ యాంధ్ర(గ్ర)మం-దైతే, సంస్కృత తత్సమ ప్రసిద్ధమేవ = తత్సమము ప్రసిద్ధమైన పదమే. (ప్ర)యోక్తవ్యం = (ప్ర)యోగింపదగినది. 'నేయ' అనగా 'ఉప-మాతృకై' అనే అర్థమువున తిర్యక్త్వము పురుషవాచ వచనము. 'ఔరస' అనగా 'వననివాసే' అనే అర్థమువున తిర్యక్-మ పురుషవాచ వచనము. ఇవి మొదలైన శబ్దములు అప్ర-యుక్తములని నిషేధింబడ్డ వేదమందు (ప్ర)యోగింపబడి-నది గనుక అప్రయుక్తములు కావని మహాభాష్యమందు, "అ-ప్ర(ప్ర)యుక్తః" అనే వంక్తికము వద్ద భాష్యకారులన్నారుగను-క అ(ప్ర)యుక్తములైనా సంస్కృతములలో (ప్ర)యోగింపవచ్చు-గాని ఇందు (ప్ర)సిద్ధములనే (ప్ర)యోగింపవలెను. ఇటువంటిచోట (ప్ర)యోగసిద్ధమైతే గ్రామ్యమైనా యోగ్యమని నాగనుశా-సనులవివక్షు

శ. భవ్యగుణాంత్యాత్మముకు వ
క్షేత్రవాన్యయ వంశచరిత దానవిరాజ
ద్దివ్య(ప్ర)మ బాహాప్తయా
శౌరక్షేత్రవ... దనుమ రఘురామా!

గద్యము.

ఇది శ్రీ రామచంద్ర పాదారవింద పూజాపవిత్ర శ్రీ
మత్పరాశరగోత్ర శ్రీ సన్నమాంబాంబుధి
శరాధిపతి పుత్ర . . సింహా శ్రీనర
సింహరాజ సింహా విరచితమైన
కవిజనాంజనంబను నాం
ధ్ర ఛ్ఛందోవ్యా
ఖ్యానంబున సం
క్షేపరిచ్ఛే
దము

౧

—— ౦ ——

శ్రీరస్తు.

కవిజనాంజనము.

— ౧౯ —

సంధిపరిచ్ఛేదము.

"శ్లో. సంధిర్నాస్త్యేవ మ్యానుతేఙ్వాత్యాగ్రాదిషు విభక్తిషూత్తాతా,
నిత్యమనుత్తమపురుషత్రయాస్త్రీత్వపరిమితేసమస్తానాం

ఇది రసూ.

టీక. అనుతః = ఉకారవ్యతిరిక్తమైన, అచః = అచ్చునకు అచి = అచ్చుపరమైతే, సంధిః = సంధి, న = లేదు.– చిన్నియన్న వన్నెచెలువల్లె, రాయివి, మైయెుల్లవు ఇత్యాది. ఇకారాంతానకు సంధి కలిసినట్టె మెంనాకు సంధియున్నారు. ఎట్లంటే?

"క. మొదల యుకారముపైన
మ్మొదవి యుకారము గుదిని మొదయుండిడి మొ
ట్లెదిగెననక దీర్ఘంబయుం
డెదెట్లెదిగెననకు సంధియనక. . ."

ఈరీతిని అనాగానిక్కి విశేల్పములు గాంచలదనిము ఆకెంబదలున్నారు. ఎట్లంటే

"గీ. అలరంగనషష్ఠి జతాన్యనకబ్బుపరమ
గాంగతిమేన్నారు సంధి -- కంబు

నరిది యౌరిరదు ద్వార పెళ్లాడె పెళ్లి
యిూడె వెలు వ్చ్యు యెమె మెలుంవ్య్య నగుజ్ఞగ."

~~ఈ~~ ప్రకారంగానే సాధువులగు, ఆనతి యిచ్చి, ఆనతిమ్చి, చేకొని యిల్లు చేకొనిల్లు, అని యిట్టి రూపాంతరంగుల వ ప్రయోగింపవచ్చును. షష్ఠీ యింటను యికారానకైతే 'చేకొని యిల్లు,' అని యత్వమైనాని 'చేకొనిల్లు' అని సంధియైను. అందునుంచి ఆ షష్ఠీ కైవల్యానికన్నా ఏదని తెలిసెది. దీనికి లక్ష్యాలు చిన్నాలు సోత్తరమందు. ఆ స్త్రనామము ప్రావృత్త్వయాన్నాడున్న యికారానకున్న విశల్యాన సంధిగలదు. ఎట్లంటే

ఉ. తనకును సంభుత్కైవిత్తం
బొనకైమకైత నబుర్చుదటం బూందుడికల్యం
బొనభూవి సిరులంది బ్చాటు
తనునెవ్వారికి నాథ యింక గెలిచె వననగ్గ."

ఏకారంబు కైంకర ఏకారములకైతే సూత్రము లాచెప్పిన రీతి నైనాని విశల్యాలుచేను. వస్త్రరెను జెప్పె, కొలయిూవి, పైంయెంరవు ఏనైయుంటని 'అనుతం' అన్నందునెలెల మకారమునకైతే యినగు సొంపగు. అని సంధిగలదు.

అతః = అకారమునకు, వాం = విశల్యాన, సంధిగలదు. "వెస్పగు, వెస్పయగు; మెనత్త, మెనయత్త; ఎల్లప్పుడు, ఎల్లాయప్పుడు; ఒకొక్కమ్మాది, ఒకొక్కయమ్మాది; ఒక్కెత, ఒక్కయెత

కెంపటంత, కెంపది యంత; కినుకు కలిగి, కినుకయు కలిగి. ఈరీతిని
అకారాంతాల మీద వికల్ప సంధులు గలవు. లక్ష్యము.

క. ఓ... సప్తమి గా త్ర్యం
బున వెళ్ళెదిరింప సంధి పొందగు వికల్పం
బున జనుల యందు జనులం
"దనె నెల్లప్పుడెల్ల యప్పు డనగ రతంబా!"

ష.. ఘన్న ఉకారానకు, తన యన్న, నుగల యగ్ర్లా
గని యత్వమె కాని సంధి వెడు, దీనికి ప్రత్యాఖ్యమందు వార్త
సిన షష్ఠి మీది యాకా... న్న తత్సమములైన యకారాం
తములకు నికారాంతములకున్న, అప్పుపరమైనప్పుడు యా
త్వమె కాని సంధి వెడు. ఇందు...

(ఉదవతాళ్ళపత్తు వులు వెడు
కాన (గ)ం ధ పొం వవు)

... త్రి లియందు మైనే వాంటగక్కి కూడా, వానికి వాంగా లా
ర్యులు; (ద్ర) త(ప) కల్పులు లు కావు గనుక న ప్రాకరము రాక సంధి
వచ్చినది. (కి) లియంపదములకైతె ... ముక్రైనా గాని న్ని
సంధి వెకుండాన్ని యలుందదంగలదు - విరాంబ పర్వము.
... లైన్వాలు వెన్ని యలన్ని యుం
గొని యటు పోవ యెంగానమునకుం బుర... వెమ్మోలుగ్"

కళాపూర్ణోదయము:-

తత్త్వధూ#ంల

శ్లో|| 3 సరిశాం వ్రమెంత దలత్రిందయునం గరిశా ఖండ వాస్తను

విజయ విలాసము:-

"ఆతత్త్వవి యుతివేషము
చేతాని యున్నాడు యదిగా చెంతనే."

ఈ రీతి నిన్ని యుంచవి.

" ఉత్తమ పురుషత్రయూసు = ఉత్తమ పురుష వ్యక్తి రక్తము నైన త్రయిలల యుంచవి, ఇతః = ఇకారము నను, నిత్యం: నిత్యముగా సంధిగలదు. . . . వెన్నిరసురలు, పౌరుషరమలు, ఉత్తమ పురుషక్రైతె, కెవిఖతి మంచును, విశుతి మన్నిలను. ఉన్నది 3 మాదిగనుక త్రయిలా గా గానవేను. 3 మాదు . . . 3 తథము గా సంధి గలదనిన్ని విశల్యా నవేదనిన్ని ఉత్తరసూత్రము వేత చెప్పుచున్నాడు. ఈ యర్థము నవీర భద్రీయ మందు . . ప్రథమ పద్యము చేత నిత్యసంధిగా చెప్పి ద్వితీయ పద్యము చే వికల్పించినాడు. ఎట్లంటే

"గీ. ఉప్పు నిత్యసంధి యత్వాన నిద్వితీ
యోత్తము నను (ఉ) పురుషోత్తములకు
నీవలరితివలరి తేనలరితి నాల
రిత నలాత్త్వ నాంధిరతిధులనంగ."

అని ఉత్తమమునకున్ను ద్వితీయముగా తొలగినకున్ను, ఉ పురుషుల యందవి యుత్వల కున్ను, నిత్యసంధి అని యుత్తర పద్యమునే తవి తెల్పించినారు. ఎట్లంటే.

" ఉత్తమైక వచనమునను . యుత్వ
మును ద్వితీయత్వమును ద్వైపార్శ్వపద్వ
భాషితత్వమునకు సంధి పరగదంత్రు
కెందమ్మి రేకు రిరి యాశు సురలనగ."

అని ఉత్తమ పురుషైకవచనమునకున్ను ద్వితీయకున్ను నిత్యసంధి అనినిర్ణయించినవారికి వికల్పమని నిశ్చయించినారు. ఆ వికల్పములకు దాహరణములు -

భారతమున:-

"గీ. కెందమ్మి యర్థము వేదారి కెరగూర్చి యిచ్చి
రవని సురలకు - . . . "

.. దుగాంధులు. సంధి కలిసిన లాగుననే కల్పము యనలాగు యొగతిగానే యున్నది. మధ్యమపురుషైకవచనమునకు అలరితివి, అతు . . . కారము లోపముగు చున్నది. ఉత్తమ పురుషైకవచనమునకు, అలరితిని, అలరితి, అని నికారలోపముగును. ఇందుకు లక్షణము

తే. స్వైరవాల్పురతను మధ్యమ
పురుషస్థ వికారలోపము వికల్పకతము

స్వరపరత్వోత్తమ వీయు

స్వరయాణి సమసేనం(?) గాంధరంగణి పుత్రసా."

"పరిమితౌ = పరిమాణార్థము పరమైనచో, సమస్తా

నాం = అచ్చు అచ్చులకు సంధిగలదు; 'బారెడు, మూడేడు, వి

సెడు' ఇత్యాది.

"తే. పరిమాణార్థకపదముల

పరము(లు) లెడు దు విచ్ఛేదని వపలకసంధుల్

బగణను గాడెడు పుట్టెడు

గరిసెడు గంపెడు ను నాగ సంకేతాలు!

"శ్లో. న సంధిస్తద్ధర్ణాత ఏకో ... స్యాద్ద్వర్తమాన నిరోతస్య

తద్వత్తా దివస్య తత్రయస్తు స్యాత్ త్రిమూర్తి కస్యాపి"

ఇతి సూ.

టీక; తద్ధరణాతః = తత్ = ఆ త్రయముల యొక్క, తద్ధర్మ

= ధర్మార్థములయందలి, ఏకతః = ఏకారముతకు, న సంధిః

సంధి లేదు - గచ్చింబు నంబు, పారోపి ఒలు వికృతి.

వర్తమాన నిరోతస్య = వర్తమానార్థమందు విధింపబ

డిన, మేరాః = లు వర్ణమునకు, వా = వికల్పిన, స్యాత్ = సం

ధి యగును - నగుచుని ల్లనియెం, నగుచుల్లనియెం, -నుచు

నుండె, ననుచుండె, నీతడేనగ.

తద్వత్త దాదిజస్య: తదాదిజస్య = వక్ష్యమాణార్థముల యందు చెప్పిన

ఇతః = ఇకారమునకు, తద్వత్ = ఋకారము పరమైనచో, వికల్ప
సంధి యగును. అది యెవ్వరు, అదెవ్వరు; ఇది యేమి, ఇదేమి

కిమాదికేషు = కిమర్థకముల యందున్న, ఇ . కారమునకు
తైతే, పరియః = పలుచగాను, స్యాత్ = సంధి గలదు.— ఏమ
న్ను, ఏమయ్య; పరియః అన్నందున గనుక ఏమియున్న
యేమి . . . అని గలదు.

" ఇ. శ్లో. అపిశబ్దార్థకైత శేబ్ది రేయుపత్యర్థన్త్యులగ్నాస్యాత్.
శత్రర్థ యూంత శ్యానోస్తన్య స్యాత్స్య పూర్ణబిందుతపి. "

టీక. అపిశబ్దార్థస్య = అపి యనెడు పసర్గార్థము యొక్క,
ఇతః = ఇకారమునకు, వా = వికల్పమున, లుక్ = లోపము,
స్యాత్ = అగును.— వారునేని లుంబునేని, వారునెవంబ
నేని.

ఉపధాత్మనశ్చ = ఉపధారూపమైన, ఉపధారూపమున
గా "అలోంత్యాత్ పూర్వ ఉపధా . . . త్యాదలః పూర్వవర్ణ
ఉపధా సంజ్ఞా స్యాత్" అని శబ్దశాస్త్రమందున్నది గనుక
కొన అక్షరానకు పూర్వవర్ణము ఉపధా. ఉపధారూప
. . . రేః = రి యొక్క, ఇతః = ఇకారానకు, వౌ = వవర్ణ
ము పరమైతే, వా = వికల్పన, లుక్ = లోపము, స్యాత్ = అగు
ను.— అమర్వి, అమరివి; తనర్వి, తనరివి.

శత్రర్థే = వర్తమానార్థమందు, శా = యవర్ణము పరమైతే

టీకా: ఙః = ఙ వర్ణము యొక్క, ఉతః = ఉకారమునకు, వా = వికల్పముగ, లుక్ = లోపము, స్యాత్ = అగును. వినుము, వింము; అనుము, అంము; అవి శబ్దములచేత కాన్పించుటలు కాదు. ఏనుము, ఏన్నుము, ఇత్యాది. ఇది గాంతము వర్ణము ము పరమైతేనే వికారమునకు బిందు ప్రాప్తిగలదు. ఎట్లనగా.

"గీ. ఙత్వము పరంబుగా నాంధ్ర శబ్దమధ్య
సత్వమును కవీశ్వరు బూర్ణబిందుత్వ మొందు
నంటి యొంటె నాపంచెను మొలయునటుగ
మంచు ఘంటల కంకునకంచితముగ.

క. ప్రా. చె బూని చెబూన్చైన,
ఉంబుద్ధి మెరాగింపగ జెల్లునవారలెల్లన్
సంబుమనోగదనికరము
పరంపర సాధ్యము భక్త పాలక నగరన్

"శ్లో. శబ్దాత్ తష్వబ్దాతః ప్రాణ్యుతదార్థవా వికేపరాతః
ప్రశమాత్ సహితో దృంశుష్యమనరే పవిత్రియార్థేషు"

ఇది ౨ సూ.

టీక. శబ్దాత్ = శబ్దముకంటె పరము ఐన, తష్వబ్దాతః = తష్వబ్దార్థము యొక్క, అతః = అకారమునకు, (వా అనునది అను నది యను వృత్తిసేయుని యును వృత్తి... మాసమందు వికల్పముగా లోపించును. బాపనది, కెంపుబడి కాపడి. అవొబే...

బాపనయడి, కోమటియడి, కాపయడి;

తదాద్యర్థానాం వకారే పుః = తదా, యదా, ఇదానీం అను శబ్దముల యర్థములు, అప్పుడు, ఎప్పుడు, ఇప్పుడు, వీనియొక్క పొం: = 'పు' అను వర్ణము యొక్క ఉత: = ఉకారమునకు, వికల్పముగా లోపము వచ్చును. చకారము వలన వికల్పము- ఇదిగాక పొం: అనుటవలను, పువర్ణమునకును, ఉతః అనుట వలన, ఉకారమునకును రెండింటికిని వికల్పలోపము. అప్పుడు, ఎప్పుడు ఇప్పుడు 'పువర్ణలోపే ఆదిమకారద్విత్వం:' అప్డు, ఎప్డు, ఇప్డు. ఉతః = ఉకారమునకు లోపమయినపుడు ద్విత్వపకారము మాత్రము లోపించును. ఎందువలనంటే పువర్ణము లోపించి ఉకారమాత్రము ఉండుట వలన పకారమాత్రమునకు లోపము తప్పురశబ్దము తదాదిగణములోనిదే.

"గీ. అప్పు డెప్పు డిప్పు డను శబ్దము ద్విత్వ
లోపముండు పాయు నెత్తుచెలి.
నవల ద్విత్వమందు గనుట తప్పురమున కౌ
నప్పుడప్పుడనవచ్చు మాప! ? "

తప్పురము, తప్పురము, తప్పురము కలదు. ఉ. లక్ష్యములు సంపాదించవలెను. 3 అ.

పా. నమ ప్రచంపునుంచి విప్పు బెరిటుడైదాతెదై మాద్రి వయ్య
వన కేంబు పొప్పులిడి జేసికొద్ది మధుకర వ్రాతముల మెండుగ

ధ్వనకరమ్మారపటుంబులందు కాని వేద్వాంగారాకేఖ్యాత్యాపాంమో
పాంన ముఖ్యత్వావశిడాన్మై నైతె లుచనుగాంఢ్యబ్బక్షివిశ్లించితే."

పతిత్రియాంర్థము = పత్యోవగణా అనుశాంస్వార్థము పను. ప
రమైతే, (ప) శ్రమా నైబెక్కితవెుం:, (ప) శ్రమాంవిశ్క్రీరూవమైన
మెుం:- 'ము' అనువర్ణముననుచి తెల్పుము నిజామము. శ్రయవశ్వ.
లగా వెమురాతపాంతే ము. దుక్షా పూర్ణబింధువు వగు నా:
బతాంరము వలన బిందువు ను చిత్తుము లోపము. బిందువునవు
ను ముద్రణమైయుండును. ఖాయంపతి, ఖాయముపతి. నంకులు
బ్దములనను పతిపరమైతే యుత్తరాంప ము. సర్వశబ్దములను
నిప్త కారము నూత్రకారమతము. సర్వశబ్దములను బిందు పొ
...ని సంజీవిని కారుని మతము. ఎట్లంటే.

"తే. పతిత ఉపపత్తి పాలన
నిశుధగు సంస్కృతము మునము దోషము మెుపవిం
గదు ... పెద్దసంకేత
పతినాకుల పలుమి ముఃఖపాంటిం నతింటే.

తే. ప్రియభాయ మబ్బంబులబం
ను ముయ తంబున నిల్పదగు ... పవిత్రస్థ్రంబుగా
దయము లప్రియంపతితమర
త్యాయు శాన్యులదానవుకెబ్బలయం పతిరనంగ్."

సంజీవని కారుని మతము ప్రియభాయ శబ్దములు...

బిందుప్రాప్తి యితర శబ్దములకు వెచ్చనాడు. సంస్కృత కారణము
తము సర్వశబ్దములను బిందుప్రాప్తి లెట్లంటె
" కపటి పట్టెపాటు లుపట్టుల
నెడు(ప్ప) కృతులు పరము గాంగ నిలువబడు నిలుచుక్
వడి(ప్ప) ద్రవామయల్యెపుపడ
పడినె అనుసన్న యుల్లను నగు వు(ప్పు) మద్దాధ్వనా
గీ. బ్రాయి పడి బ్రాయము పడి బ్రాయింపడి యునంగ
సంస్కృత పట్టి సంస్కృతము పట్టి వెంద్రేమగను.
వలరు పాణిసంస్కృతంపట్టి లెనవఁగవలరు
నిపి.. లక్ష్మిన సరణిచెవై యుఁగవలయు."

పదుధాతువు పవనార్థకము యునప్పుడు ఆ కర్త్ర్యధాతువగు
లుయిలప్పుడు కర్త్రర్థకము వర్ణమునకు ఋ్ల్లు కొలు గనేరదు. గజము
వడె, అర్థము వడె, "పతి గతౌ" అను ధాతువు గమనార్థకము.
గనుక ప్రాప్తి అర్థము యునప్పుడు ము వర్ణమునకు లోపాదులగ
లుగును." అన్యస్యాః స్వబిద్ధ వేభ్యస్య" అను సంస్కృతము కాని
అచ్చతెనుగు ద్విత్వయ మమ్ము సంస్కృతము కేవ గాని.. న కర్త్రా
ర్థమందు వచ్చిన ప్రత్యయము వర్ణమునకు యిట్లు లోపాదులని
(గ) కొంపవలయు ను.

సూ. సర్వ(త్ర) తెలుగు నమ్యమా ద్విస్వ(ప్ర)ది వస్య. లోపవస్య
(అ)మామాది నాం ద్విత్వం లోపాదము (అ)డి కేవిసర్గస్య.

తత్పురుషములు:

షష్ఠీ. ష్ఠే = సమాస సంజ్ఞ (పాణిని వ్యాకరణ సంకేతము 'ష్ఠే' అని)
ఉదా. కాశ్యాం వస్త్రైః = కాశ్యాం వసతిః, అవి = అవ్యుత్పన్నమై, సమ్ =
సమానార్థములు వచ్చును. సమాసాంతర ఉపసర్గ సమాసములను
గ్రహణము. 'హాలంత్యం' ఉపదేశే అను పాణినీయ సూత్ర
ములచేత 'కాత్యాయనుడు' మొదలగు వ్యాఖ్యలు 'ఆగమశాస్త్ర' మనిత్య
దానిని పరిభాషచే కాన్పించెను. ఉదా. పారి. పురా. ౪ఆ.

" . . . . . . గోనాసుల మిన్నులు దిప్పుకుండల
శ్రీపతి(గ్ర) పుష్పకగతి యసాపుర వాసున"

పాండు. 3. ఆ.

"సీ. దినవేళ్ళ ముగ తన్నై తన మేన గలసాయ్య
కాను తన బుద్ధిం బట్టి గందు వచ్చెను.!"

కాశీ. పురా. 2. ఆ.

"శిరసంబంధ వరయోగ."

శ్రీ వాచకముగ ను సమాసము పరిస్థితి.

"ఆశ్రయము గవు వెన్నని యున్నన్న యుండు."

పౌత్రీయాలు, శివరాలు, తారు రాలు. ఇత్యాదులు

"ఆత్మబద్ధత పరో ఉంత్యలోపశ్చ ఆత్మైప్య మెయ్యది పద
ము వెయ్యకు ఉంత్యచ్చునకు లోపము గును. ఆత్మబద్ధముగా
"ఆత్మబద్ధం ద్విస్త్రియుక్తః" ఆత్మబద్ధమెందవ ద్వారమును

ఆమ్రేడిత సంజ్ఞ. ఖౌ ఖౌర, ఓ పొటా పొటాం, అన్నన్న, ఆపా ఆపా ఇత్యాది.

"అహం మాదీనాం ద్విత్వం" అహం మొదలైన వానికి, అనుకృతౌ = అను అనెడు పదము పరమైనప్పుడు ద్విత్వము వచ్చును. దా సాయి మాన్యు నియెం. ఆది శబ్దము చేత అతః ఇ మ్మనిలెం, ఝమ్మనిలెం 'అనుకృతౌ' అని అనువృత్తి చేయ వలయును. దాను పరమైనప్పుడు కొన్ని శబ్దములకు ము వర్ణమాగమము గావచ్చును. ఉ. 'కనకనమను.' శా. మాంభ్యార్ధ యుము ౯. ౫. - ఱమ ను.' పాండురంగ ౫.౮. ఏకవచనమునకు విశేషణమైనప్పుడు. మాగాగమము

"సూ. ద్విర్వాచ్యద్విరనుకరణే శబ్దా ద్విరుక్తాశ్చ భవంతి."

ధ్వని మొదలైన వానిననుకరించెడు శబ్దములు, ఇవాం= చెట్టను ఆపయించు, ద్విరుక్తాః భవంతి = ద్విరుక్తములు అగుచున్నవి. ఉ. చిట చిట, బుద బుద, పద పద, గడ గడ, తళ తళ మొదలైనవి.. త్రియాధ్వనవిం తాంక్షైతి, చెప్పెడు, ఇవి క్రియ చేత ప్రయోగములు కలిగియుండును. ఉ. "పదపదజముదగ్ధి సూతిపదకేట్" శా. మా. ౯. ౫.

నము ఆదికే = నము శబ్దము మొదలైనవాని యందు, విసర్గస్య = విసర్గకు, అనుకరణమునుండి లోపమేను శామాయిల నము' అనిలెం. ఆదిశబ్దము చే "ధ్వానము నగతియు నిలెం

నమశ్శబ్దంబునకెట్లర్థంబును గలదు. "రామాయ నమో యనిదియె" ఎట్లంటే

"తే. నమ ఆదికనిపాతవిస
ర్గములకు లోపాఖ్యములు విరాజిలు ననిశ
బ్దమెరుగ నమో నమ యని
నమోనమో యని భజింతు నగజేశు నర్క"

ఇత్యాది.

"శ్లో. పరుషా ద్రుతప్లుతకాంత్యర్ణాస్సవిసర్గా స్తద్ద్రుతంచబిందుస్స్యాత్.
అవికారగతే తస్మిన్నపి . . . . ఏవసంతి తే పరతః."

~~శ్లో. సూ.~~ సూ. ౧.

టీక. ద్రుతప్లుతకాంత్ = ద్రుతప్లుతకము కంటె పరముగా నున్న పరుషాః = కచటతపలు, సరళాః = గజడదబలు (సాద్యేత్) అవును. తద్ద్రుతంచ = ఆ ద్రుతప్లుతకనకారము న్న, బిందుః = ఖండబిందువు, స్యాత్ = అగును. "వర్గాగమ లాక్షణికుడు. [illegible]' అను సూత్రము చేత, ఆ పరసవర్ణము మీదనుండు వర్ణబిందువు పూర్ణబిందువగును. వ్యాకరణలాక్షణికుడు. దీర్ఘము కంటె పరముగు వర్ణబిందువు . . వుగానే ఉండును. లాక్షణికులకే జదివిరి. తస్మిన్ = ఆ నకారము, అవికారగతే నతి = బిందాదిరూపములుగాక స్వభావముగా . . పరతః = ఆ ద్రుతములనకు పరముండున్న, తే పరుషాః = ఆ కచటతపలు, సరళాః = గజడదబలై

పొంతి = అగుచున్నవి. తే. అంబునగాదె చేద. ము... బడసెద.
"ఏవకారః వివిక్తత్వం ద్యోతయతి అపిచ.

" శ్లో. వివిక్తైన (శ్రు)తే లోపే పరుషాస్సరళాః పరే.

" వివిక్తైన. (శ్రు)తే = (శ్రు)తములు.. చేత, లోపే సతి = లోపి సన్నన్న
దె కుంచుచున్నందగా. పరే = పరమందున్న, పరుషాః = కచటతపలు
సరళాః = గజడదబలు. .. తా. గం వముందులందెద. శంభుంబూ
జింపెద. మొందటి వాక్యార్థము. (శ్రు)తే లోపే సతి = (శ్రు)తములోపిం
చగా, వివిక్తైన = విశ్లేషము. పరమందున్న పరుషములు సరళ
ములౌను. లక్ష్యము. భా. వి రా. పా స. ౨

"క. నాప తుహలను గంధర్వుల
చేపది పృథివీ బాంధు... డె నింపాబలుండ
వెవ్వి పొందునిం బూడుడు".

విశేషయ విలాసము.

"సీ. కనకంబు వర్షింపు ఘనుల" కనకంబు = సువర్ణము, కనకం
బు = ఉదకము. ~~ఈ~~ ఉదక వర్షము గకార ప్రాప్తివాదు.
"తే. శైపయి కౌముకంబు దయి వారి బులుందగ నంత మచ్చినం
బైపు పునప్పరంబున మె యారము గాంగ యుబెదిదాన
లంపరతం (ఖు)డె" అని పద్యము మొదటి చరణ
పకారము (పో)గ బకారము కావలసినచ్చలము. ఇదిగాక
పట్టి, మూర్తి, విభక్తులు పరమైనప్పుడు లూపస్సవ్య బిందు సంశ్లే
షముములో

పోతన వలె

"గీ. పట్టి తూర్పియును విశ్వక్తి పరత పాల్గ
(దు)తము నరుమెతల జా(షి)తము వెంతం
దుష్ట్యమూ దుపదముని త్యాంత పదమును
నిత్య మెుందు వెర వినుత్య ముంబు

లక్ష్యము.

"గీ. తెంమురు నిన్నార్చి తెమరుని గర్భి తెమరు
గూరిచి తెమరుంగూర్చి నా [illegible]రలునుంచు
వనములబట్టి వనము నుబట్టి వనము
బట్టి . . . యు వనముం బట్టి నా బరంగుఖర్గ!"

౬. శ్లో. గసడదవాన్స్యుః ప్రథమాంతాత్ ఆద్యాస్య కాద్యైస్తైతే,
నవిశ్రుతి శబ్దాత్పరత స్సంస్కృతి కానాం భవంతి గసడదవాః

— సూ.

టీక. ప్రాత్యదోః, ఆత్మక శబ్దాత్, అస్మచ్ఛబ్దాత్ అనగా తాను, నేను, ఆను శబ్దములు వినిక, వినానా గాన అనగా [illegible], ప్రథమావిభక్తి ప్ర: ప్రథమావిభక్తి కంటె పరములగా నున్న, ఏతదాద = ఈ పరుషముల స్థానే, గసడదవాః స్యుః = అవు నను సిరిగలవాండు. రాముండు తారకనాముండు, వారి సమాదెంతె. గాని పాలుండు దక్కులాండు. ఆతండు వారినం దెరల నచ్చులి నేనల, పొంగవేని శిఖ దరత రమె యెంగయు."

ప్రథమాత్తాత్ ॥ అను సూత్రమునందు ప్రథమా విభక్తిగల
పదముల క్రియల మీఁద నవ్యయముల మీఁదను గసడదవలు.
- : నిమిత్తము ఉ. భా. ర.

గీ. ప్ర - - - - పార్థుఁ
తిబ్లు నె యుంచెనాంతా రూఁడేల సాలు."
" రారు గదా మనమేఁదకేం తదుల్!"

ము. అస్పృశ్యా భ్రాష్టములు (అ) త(ప)స్మతి కవులు. చా
జదివె, నేఁజెప్పితి. విక్రుతి శబ్దాత్ = అప్పు తెనుఁగు. . .
పరమం దుండిన, సాంప్రాతికానాం తేఁ ధ్రువం శబ్దముల పరుష
ములు, గసడదవలు, నభ్యంతి = కాపు. . . తెంతె - సూాయి
ఇచ్చుకుంకా యుధుఁడు, మీ చెల్లెలు యారేపతి, మరిన పల్లె
వ సంకీర్తనము

"గీ. సంధి గూర్పంగఁ గ్రుక్క సమాంత శబ్ద వితతి
కైతవము తపలకు వికల్పంబు చెల్లు
కాకు సంబోధనాం వ్యయాక.
. . . బాలబ్జనాభ."

లక్ష్యము.
"సీ. సుతిసేయ ననఁగూడు నె తలంప నక్కీవా
నెదమోవి దారం దెపుదయు గంబు
. . . వరాదిదేవ

వసిరంతనొల్కినీకసద్భ్రశమున.

నవరాధినగుచున్నైనపదార్థముఁడుగావు

నవ. . . . . నుత

మకరాతి మతి ముఁక్షైనతరం(బ)ుఁబొవిలి

నక్ర్పాం విధి వివేపు ఖనదక్షేశ!

త్రాగిపాలు నీదుపదభక్తి . . .

-- కాం కాం సను పదమ్మైనఁ జొక్కెనంగఁ

కొలాదు దురో వారిరనీవార రశారదా(మ)

3sద ఖం(డ) నిఖాకీర్తి! దేవతాఖ(శ్రే)వక్త్రి! "

(ఉ) ధమ . . . ములమీఁదపాంన్య వికల్ప మగు

ఎలకు —

సీ: (వి)ధ్యమాంత నమముపైర పరఁగు కులకుఁ

(బ) క్ష మాంతము లయను బరముపైన

వరుణుఁ గన ఊదవలగు వికల్పన

గగనకేశకేలాపుఁడు గరుడాంశు

నకలంక సద్గుణుండు కుసుమబాణారాతి ?

లెలుగినొలుబున్న పాఁడుగవిక తులు

మతినవ్వఁ బాలు వాఁడు తాతపంపదవిబ్బు

ననలక్ష్మీ పక్షములల రుఁగ్రతుల "

ఇత్యాదులఁ జెప్పికొంటిని.

శ్లో. ఉగ్రాచ్చక్రతప్రతప్తతిరాంచ్ఛరత స్సరత్ స్థిరతోన సస్యాత్
అలకోపనం శ్లేష స్స్యాత్ బిందుం ప్రవదంతి తంత్రవేత్తారః ॥

ఇతిమొందు సూత్రము.

టీక. చక్రతప్రతప్తతిరాంత్ = చక్రతప్రతప్తతికేషుకీలము, పరత: ~~[illegible]~~ పరమందు, సరళేసతి = సరళవర్ణం కలుగుచుండగా, స్థిరేసతి = స్థిరవర్ణము కలుగుచుండగా, నస్య = నకారమునకు, లుక్ = లోపము, వా = వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. వక్రోగదాకారుడు, వక్రనుగదాధారుడు, పలుకుదానస్థానము, పలుకుడునసుప్రేమ'. అలుక్ = లోపము లేనప్పుడు, సంశ్లేషః = సంయోగమును, స్యాత్ = అగును. - విడుపడ్డ దారితము ను. బిందు- . . . గా, వదంతి - ప్రవదంతి = పలుకుదురు. కృతిపద అనుప్రయోగము సరళము పరమైన నప్పుడు బిందువగును - బిందుపూర్వకస్థిరమైనది గనుక సరళమును గ్రహింపవలయు. అట్లు తెనుగులలో బిందుపూర్వకస్థిరమైనది. ఉ." మాంతుందంద ధరుండు శక్రలతుం బినకుండు,

ఉ." అంగజుగురుండు తరుణాంగాంచాంగజంబు
కంజదళలోచనుండు బాల్యమందునగంబు
సందడిచేం ~~[illegible]~~ లు దను చక్రిందగినను
వని ప్రయోగించు దగుననావి బహువింపలెన."

గీ." సందనందను దారగించెదాపంబు !

అంబుజాక్షుండు మదనజనకుఁ డంబరీషుఁ
దక్కి యున్న గుణాన్ముఁ గాచ్చి నమ్ముగాం8
యింద్రఁగ వర్తిల్లు నంబుజ నాభు ప్రాపు!
ఇత్యాది.

5. ఆజ్ఞా- సర్వ తారాబ్ది తాత్పర్య శ్లోకము. ఉపన్యాసము తప్పు శృంగార కావ్య
incomplete. (2 వ పాఠము)

Copied from the manuscript of Mr. Gurujada Venkata ramadasa pantulu Garu of Vizianagaram (Vizag Dis.) in the year 1918–1919

Compared with the original

7.11.1918

2.11.18

7.11.18